

Hallituksen esitys Eduskunnalle oikeustoimen kohtuullistamista koskevaksi lainsäädännöksi

ESITYKSEN PÄÄASIALLINEN SISÄLTÖ

Esityksen tarkoituksena on selventää oikeutemme kantaa kohtuuttomien sopimusten ja muiden oikeustointen sovitteluun sekä ehkäistä kohtuuttomien ehtojen käyttöä. Tämä tapahtuisi lisäämällä oikeustoimilakiin asiaa koskeva uusi säännös (36 §). Säännöksen mukaan oikeustoimen ehtoa, joka on kohtuuton tai jonka soveltaminen johtaa kohtuuttomuuteen, olisi voitava sovitella tai jättää se huomioon ottamatta.

Oikeustoimilain ehdotetun uuden 36 §:n mukaan kohtuuttomuutta arvosteltaessa otetaan huomioon kaikki asiaan vaikuttavat seikat. Tarvittaessa on mahdollista puuttua oikeustoimeen muiltakin osin kuin vain siihen ehtoon, joka varsinaisesti on kohtuuton. Jos oikeustoi-

men ehtoja ei voida muuttaa kohtuullisiksi, voidaan poikkeustapauksessa koko oikeustoimi katsoa tehottomaksi.

Yleisen kohtuullistamissäännöksen lisäksi oikeustoimilakiin jäisivät voimaan nykyiset pantin tai muun vakuuden menettämisehdon kielto-
säännös (37 §) ja kilpailunrajoitussopimusten kohtuullistamissäännös (38 §). Säännösten sanamuoto ehdotetaan kuitenkin uudistettavaksi. Useimmat muualla laissa olevat kohtuullistamissäännökset ehdotetaan muutettavaksi viittaussäännöksiksi oikeustoimilain uuteen 36 §:ään. Eräät erityistapauksia koskevat sovitte-
lusäännökset jäisivät kuitenkin nykyiselleen.

Lait on tarkoitus saattaa voimaan heti kun Eduskunta on ne hyväksynyt.

SISÄLLYSLUETTELO

	Siv.		Siv.
YLEISPERUSTELUT	3	YKSITYISKOHTAISET PERUSTELUT	16
1. Esityksen yhteiskunnallinen merkitys	3	1. Lakiehdotusten perustelut	16
1.1. Tavoitteet	3	1.1. Laki varallisuus oikeudellisista oikeustoimista	16
1.2. Keinot	4	1.2. Muut lait	18
2. Nykyinen tilanne ja asian valmistelu	4	2. Voimaantulo	19
2.1. Nykyinen tilanne	4	3. Säättämisyjärjestys	19
2.1.1. Lainsäädäntö	4	LAKITEKSTIT	19
2.1.2. Käytäntö	5	1. Laki varallisuus oikeudellisista oikeustoimista annetun lain muuttamisesta	19
2.1.3. Muutoksen syyt	6	2. Laki velkakirjalain 8 §:n muuttamisesta	20
2.2. Muiden pohjoismaiden oikeus	6	3. Laki osamaksukaupasta annetun lain 7 §:n muuttamisesta	20
2.2.1. Yleistä	6	4. Laki vakuutus sopimuslain 34 §:n muuttamisesta	20
2.2.2. Ruotsi	7	5. Laki tekijänoikeudesta kirjallisiin ja taiteellisiin teoksiin annetun lain 29 §:n muuttamisesta ..	21
2.2.3. Norja	7	6. Laki oikeudesta työntekijän tekemiin keksintöihin annetun lain 9 §:n muuttamisesta	21
2.2.4. Tanska	8	7. Laki kauppaedustajista annetun lain 4 §:n muuttamisesta	21
2.3. Ehdotuksen suhde muihin lainvalmisteluhankkeisiin	8	8. Laki avioliittolain 115 §:n muuttamisesta	22
2.4. Valmisteluvaiheet	9	9. Laki lapsen elatuksesta annetun lain 11 §:n muuttamisesta	22
3. Säännöksen soveltamisala	10	LIITE	23
3.1. Yleistä	10	Rinnakkaistekstit lakiehdotuksista	23
3.2. Säännöksen suhde oikeustoimilain 33 §:ään	11		
3.3. Ehdotuksen suhde muualla laissa oleviin kohtuullistamissäännöksiin	11		
4. Kohtuuttomuuden arviointi	12		
4.1. Yleistä	12		
4.2. Hinnan sovittelusta	13		
4.3. Muun lainsäädännön merkitys kohtuullistamista harkittaessa	13		
4.4. Esimerkkejä sovittelutilanteista	14		
5. Esityksen taloudelliset ja organisatoriset vaikutukset	16		

YLEISPERUSTELUT

1. Esityksen yhteiskunnallinen merkitys

1.1. Tavoitteet

Sopimuksen käsitteeseen kuuluu velvollisuus noudattaa tehtyä sopimusta. Tätä sopimusten sitovuuden periaatetta voidaan pitää sopimus-oikeuden ja koko oikeusjärjestyksen kulmakivenä. Järjestäytynyt yhteiskuntaelämä olisi tuskin mahdollista jolleivät sopimuspuolet olisi velvolliset toimimaan sopimusta solmittaessa antamansa sitoumuksen mukaisesti. Sopimusten sitovuuden periaatetta ei kuitenkaan voida käsitellä sellaiseksi, että osapuolet olisivat aina velvolliset toimimaan täsmälleen sopimuksessa edellytetyllä tavalla kokonaan riippumatta sopimusta tehtäessä vallinneista olosuhteista ja tapahtumien myöhemmästä kehityksestä. Merkittävä oikeuspoliittinen ongelma onkin kysymys, missä tapauksissa sopimusten sitovuuden periaatteen on väistytävä muiden tärkeimpien tavoitteiden tieltä.

Edellä sanottu ei koske vain sopimuksia. Sama ongelma saattaa tulla esiin myös yksipuolisten tahdonilmaisujen kohdalla.

Täydelleen sitovuudesta luovutaan silloin, kun sopimus tai muu oikeustoimi selitetään pätemättömäksi tai tehottomaksi. Pätemättömyyssäännöksiä sisältynee kaikkien maiden oikeusjärjestyksiin. Suomen oikeuden tärkeimmät pätemättömyyssäännökset ovat varallisuus-oikeudellisista oikeustoimista 13 päivänä kesäkuuta 1929 annetun lain (228/29) (Oikeustoimilaki) 3 luvussa.

Sopimusvapauteen ja sopimusten sitovuuteen voidaan puuttua myös sääntelemällä sopimusten sisältöä pakottavin säännöksin. Sellaiset säännökset ovat nykyisin sangen tavallisia. Esimerkiksi vakuutus-sopimuslaissa (132/33), huoneenvuokralaissa (82/61) ja kuluttajansuojalaissa (38/78) on useita säännöksiä, joiden tarkoituksena on turvata vakuutuksenottajan, vuokralaisen ja kuluttajan oikeuksia. Sopimus, joka sisältää pakottavien säännösten vastaisia ehtoja, on siltä osin pätemätön.

Oikeudessamme on myös säännöksiä, joilla tuomioistuimille annetaan valta puuttua toisellakin tavalla sopimuksiin. Monissa säännöksissä tuomioistuimet oikeutetaan sovitteluun kohtuuttomia sopimusehtoja. Tällä hetkellä oikeudessamme ei kuitenkaan ole kirjoit-

tettua säännöstä, jolla tuomioistuimille annettaisiin yleinen valtuutus kohtuullistaa sopimuksia, vaan kohtuullistamissäännösten soveltamisala on rajoitettu koskemaan erityistilanteita. Oikeuskäytännössä on toisaalta eräissä tapauksissa katsottu mahdolliseksi kohtuullistaa sopimuksen ehtoja ilman kirjoitettujen säännösten nimenomaista tukeakin.

Yhteiskunnallisesti merkittävintä on epätasavertaisten osapuolien välisten sopimusten sovitteleva. Monet nykyiset kohtuullistamissäännökset sääntelevätkin tilanteita, joissa on kysymys yleensä epätasavertaisten osapuolien välisistä sopimuksista. Tällaisia säännöksiä ovat muun muassa kuluttajansuojalain 4 luvun 1 § ja huoneenvuokralain 48 §:n 1 momentti (697/70). Mutta tapaukset, joissa sopimuspuoli saattaa olla toista osapuolta heikommasa asemassa, eivät rajoitu kuluttajansuojalaissa ja huoneenvuokralaissa tai muussa erityislainsäädännössä säänneltyihin tilanteisiin, vaan sellaiset ovat mahdollisia, vaikkakaan eivät ehkä yhtä yleisiä, kaikenlaisissa sopimussuhteissa.

Samantapaisia perusteita, jotka puoltavat elinkeinonharjoittajan ja kuluttajan välisen sopimuksen kohtuullistamista, voidaan esittää myös, kun on kysymys sellaisen sopimuksen sovittelevasta, jossa toinen osapuoli on alunperin ollut tai on myöhemmin joutunut toista heikompaan asemaan.

Eräissä elinkeinonharjoittajien välisissä suhteissa osapuolien epätasavertaisuus ja toisen osapuolen riippuvuus toisesta saattavat olla selviä. Sekä kaupan alalla että teollisuudessa pienet yritykset voivat olla sidoksissa suuriin yrityksiin. Suurelle teollisuuslaitokselle osakomponentteja valmistavan pienyrityksen koko toiminta saattaa riippua alihankintatilausten jatkuvuudesta. Samoin päivittäistavarakauppaa harjoittavan kauppiaan mahdollisuudet toimia edelleen ammatissaan voivat kokonaan määräytyä sen mukaan, kuinka hän saa kauppasuhteensa hoidetuksi tavarat toimittavaan tukkuliikkeeseen. Samanlaisia tilanteita saattaa ilmetä esimerkiksi maanviljelijän tai kalastajan ja heidän tuotteidensa ostajan taikka teollisuusyrityksen ja tämän kuljetuksia hoitavan pienen kuljetusyrityksen välisissä sopimuksissa.

Monilla aloilla käytetään yleisesti vakiosopimuksia, jolloin sopimuksen ehdot on laadittu valmiiksi etukäteen ja tarkoitus on, että samoilla ehdoilla tehdään suuri määrä sopimuk-

sia. Jos toinen osapuoli tai tämän etujärjestö tai ulkopuolinen asiantuntija on voinut niiden sisältöön vaikuttaa, saattavat ehdot olla toiselle osapuolelle kohtuuttomia. Vakioehtoja käytettäessä on mahdollista, etteivät osapuolet sopimusta tehdessään ota riittävästi huomioon yksittäistapausten erityisolosuhteita. On myös mahdollista, että sopimuksenteon jälkeinen tapahtumien kehitys johtaa sopimuksen vaikutusten tulemiseen kohtuuttomiksi toiselle osapuolelle.

Rehtien, luottamuksellisten ja oikeudenmukaiseen tulokseen pyrkivien menettelytapojen edistämistä sopimuksista neuvoteltaessa ja niitä täytäntöön pantaessa on pidettävä tärkeänä yhteiskunnallisena tavoitteena. Tavoitteen saavuttaminen edellyttää, että sopimusten kirjaimellisesta noudattamisesta ei tinkimättä pidetä kiinni. Tosin esimerkiksi petollisella viettelyllä tai toisen osapuolen ymmärtämättömyyttä hyväksikäyttämällä aikaan saatu oikeustoimi on oikeustoimilain 30 tai 31 §:n nojalla pätemätön, mutta osapuolen menettely saattaa olla moitittavaa, vaikka se ei täytäkään oikeustoimilaissa mainittuja edellytyksiä. Lisäksi sopimuksen julistaminen pätemättömäksi saattaa olla heikommalle osapuolelle huono ratkaisu. On usein tärkeää, että sopimus pysyy ehdoiltaan soviteltuna voimassa.

Pyrkimys kohtuulliseen sopimusriidan ratkaisuun saattaa johtaa ristiriitaan oikeusvarmuuden periaatteen kanssa, etenkin jos oikeusvarmuudella tarkoitetaan lähinnä tuomioistuinten ratkaisujen ennalta-arvattavuutta. Oikeusvarmuus voi toisaalta vaarantua myös, jos osapuolen on tyydyttävä toisen osapuolen sanelemaan ehtoihin. Oikeusvarmuuden ei myöskään katsota vaativan, että ennalta arvaamattomalla tavalla muuttuneissa olosuhteissa annetaan sopimuksen ehtoja sanatarkasti noudattamalla odottamattomia etuja yhdelle osapuolelle toisen kustannuksella.

Mutta vaikka oikeusvarmuudelle annettaisiinkin aikaisempaa aineellisempi sisältö, ei tuomioistuinten ratkaisujen ennalta-arvattavuuden merkitystä tule aliarvioida. Ennalta-arvattavuus edellyttää, että oikeusjärjestyksen normit ovat mahdollisimman selkeät ja tieto niistä kaikkien saatavilla. Tärkeiden sopimus-oikeudellisten periaatteiden on käytävä ilmi kirjoitetusta laista. Yksi tällainen keskeinen normi on tuomioistuinten mahdollisuus kohtuullistaa sopimuksia.

Ennalta-arvattavuuden kannalta ei ole riittävä, että itse tuomioistuinten valta sovitella

ehtoja on riidaton, vaan kirjoitetusta laista olisi käytävä selville mahdollisimman tarkkaan myös tämän vallan sisältö. Pyrkimyksenä onkin ollut esitystä laadittaessa ottaa huomioon nämä molemmat tavoitteet.

Julkaistujen korkeimman oikeuden ratkaisujen perusteella näyttää siltä, että tuomioistuimet hyväksyvät kohtuullistamisvaatimuksia eräitä erityistilanteita lukuunottamatta varsin harvoin. Tämä on ilmaus sopimusten sitovuu-den periaatteesta. Vaikka sovittelu onkin poikkeuksellista, olisi sopimusten sovitteluun oltava vastaisuudessa nykyistä laajemmat mahdollisuudet silloin kun sopimussuhteessa vallitsee selvä epätasapaino.

1.2. Keinot

Edellä kuvatuslaisia epäkohtia ehdotetaan korjattavaksi säätämällä yleinen sopimusehtojen kohtuullistamiseen oikeuttava säännös. Laki-teknisesti asia ehdotetaan järjestettäväksi muuttamalla varallisuus-oikeudellisista oikeustoimista annetun lain 36 §. Nykyisessä muodossaan tämä säännös oikeuttaa sovitteluun vain kohtuutonta sopimussakkoa.

2. Nykyinen tilanne ja asian valmistelu

2.1. Nykyinen tilanne

2.1.1. Lainsäädäntö

Lainsäädännössämme on useita kohtuuttomia sopimusehtoja sovitteluun oikeuttavia säännöksiä. Yksi tärkeimmistä on velkakirjalain (622/47) 8 §. Tämän säännöksen mukaan velkakirjan ehtoa voidaan sovitella tai se voidaan jättää kokonaan huomioon ottamatta, jos ehdon soveltaminen ilmeisesti olisi hyvän liiketavan vastaista tai muutoin kohtuutonta. Velkakirjalain 8 § on merkittävä erityisesti sen vuoksi, että sitä on katsottu voitavan soveltaa muihinkin sopimuksiin kuin velaksiantoon. Muut kohtuullistamissäännökset ovat soveltamalasaltaan suppeampia.

Ensimmäinen sovittelusäännös oli alusten yhteentörmäyksestä johtuvasta vahingosta sekä pelastuspalkkiosta annetun lain (64/23) 10 §. Tämän lainkohdan mukaan tuomioistuin voi julistaa hädän kestäessä tehdyn pelastussopimuk-

sen kokonaan tai osittain mitättömäksi, jos sopimusehdot olivat kohtuuttomat (1 mom.). Sama valta oli tuomioistuimella myös muissa olosuhteissa tehdyssä pelastussopimuksessa, jos pelastuspalkkio oli ilmeisessä epäsuhteessa pelastajien antaman avun arvoon (2 mom.). Nämä säännökset siirrettiin myöhemmin merilain (167/39) 208 §:ään.

Aikajärjestyksessä seuraavana lainsäädäntöömme tullut sovittelusäännös on avioliittolain (234/29) 115 §, joka oikeuttaa tuomioistuinten sovitteluun puolisoitten perheen tai toisen puolison elatuksesta taikka puolison oikeudesta käyttää toiselle puolisolle kuuluvaa irtainta omaisuutta tekemää sopimusta ja puolisoitten vahingonkorvauksesta tai osituksesta avioliiton purkamisen varalta tekemää sopimusta, jos sopimus havaitaan ilmeisesti kohtuuttomaksi tai olennaisesti muuttuneet olot antavat siihen aihetta. Alkuaan säännös koski myös puolisoitten lasten elatuksesta tekemää sopimusta. Lapsen elatuksesta annettua lakia (704/75) säädettäessä tehdyllä avioliittolain muutoksella (705/75) tämä kohta poistettiin ja vastaava säännös otettiin lapsen elatuksesta annetun lain 11 §:n 3 momenttiin.

Tämän jälkeen on lainsäädäntöömme tullut jatkuvasti lisää sovittelusäännöksiä. Vakuutus-sopimuslain (132/33) 34 §:ssä säädetään, että vakuutus-sopimuksessa olevaa vakuutus-sopimuslaista poikkeavaa ehtoa voidaan asianhaarojen ja hyvän vakuutustavan mukaan sovitella tai jättää ehto kokonaan huomioon ottamatta, jos ehto johtaisi ilmeiseen kohtuuttomuuteen. Jo vuoden 1933 vähittäismaksukaupasta annetussa laissa (296/33) oli sovittelusäännös (2 §:n 3 mom.). Voimassa olevassa osamaksukaupasta annetussa laissa (91/66) olevan sovittelusäännöksen mukaan osamaksukauppaan liittyvää ehtoa voidaan sovitella, jos sen soveltaminen ilmeisesti olisi hyvän liiketavan vastaista tai muutoin kohtuutonta (7 §:n 1 mom.).

Velkakirjalain 8 §:n sovittelusäännös on myös ollut siinä mielessä merkittävä, että sitä on pidetty useiden myöhempien sovittelusäännösten mallina. Tällaisia ovat huoneenvuokralain (82/61) 48 §:n 1 momentti, tekijänoikeudesta kirjallisiin ja taiteellisiin teoksiin annetun lain (404/61) 29 § ja oikeudesta työntekijän tekemiin keksintöihin annetun lain (656/67) 9 §:n 2 momentti.

Sovittelusäännöksiä sisältyy uusimpiinkin lakeihin. Työsopimuslain (320/70) 48 §:n 3

momentissa säädetään, että jos työsopimuksessa olevan muuta kuin palkkaa koskevan ehdon soveltaminen ilmeisesti olisi hyvän tavan vastaista tai muutoin kohtuutonta, ehtoa voidaan sovitella tai se jättää huomioon ottamatta.

Maanvuokralakiin (258/66) lisättiin vuonna 1974 tehdyllä lainmuutoksella (303/74) kohtuullistamissäännökset (4 §:n 2 mom., 7 §:n 3 ja 4 mom. sekä 29 ja 56 §). Näissä oikeutetaan nimenomaan sovitteluun myös vuokran määrää. Myös kauppaedustajista annetun lain (389/75) 4 §:n mukaan edustus-sopimuksen ehtoa voidaan sovitella tai jättää se huomioonottamatta, jos ehdon soveltaminen ilmeisesti olisi hyvän liiketavan vastaista tai muutoin kohtuutonta.

Myös kuluttajansuojalain (38/78) on sovittelusäännös. Kuluttajansuojalain 4 luvun 1 §:ää voidaan pitää kehittyneimpänä sovittelusäännöksenä oikeudessamme. Kaikkien muiden sovittelusäännösten kirjaimen mukaan voidaan sovitella ainoastaan kohtuutonta ehtoa tai jättää se kokonaan ottamatta huomioon. Sen sijaan ainakaan säännösten sanamuodon mukaan ei voida puuttua sopimuksen muuhun sisältöön. Kuluttajansuojalain 4 luvun 1 §:n 2 momentti oikeuttaa sovitteluun sopimusta myös muilta osin tai saattamaan sen kokonaan raukeamaan, jos kohtuudella ei voida vaatia, että sopimus jää sovittelun jälkeen muilta osin voimaan muuttumattomana. Kuluttajansuojalain sovittelusäännöksessä on merkittävää myös se, että siinä nimenomaan mainitaan yhtenä sovittelun kohteena hinta.

2.1.2. Käytäntö

Kaikki nykyiset sovittelusäännökset soveltuvat sanamuotonsa mukaan vain tiettyihin erillisiin sopimustilanteisiin. Mikään niistä ei ole kirjoitettu yleisesti koskemaan kaikkia sopimustyyppisiä. Oikeuskäytännöstä löytyy kuitenkin ratkaisuja, joiden perusteluissa kohtuullistamista on eräissä tapauksissa pidetty mahdollisena, vaikka sovittelusta ei olisi normia kirjoitetussa laissa.

Näissä ratkaisuissa sopimuksen ehtoa ei kuitenkaan ole yleensä soviteltu, koska on katsottu, että ehto ei ole ollut kohtuuton. Yhdessä ratkaisussa (KKO 1974 II 16) korkein oikeus on kuitenkin kohtuullistanut sopimusta. Kysymyksessä oli arpalippuun otettu ehto, jonka mukaan voitot oli voittoaarpaa vastaan perittä-

vä määräpäivään mennessä. Määräpäivän jälkeen perimättömät voitot katsottiin lahjoitukseksi arpajaisten järjestäjälle. Ratkaistussa oikeustapauksessa arvan ostaja oli kadottanut arpalipun ja ilmoittanut tästä arpajaisten järjestäjälle ennen määräpäivää. Tämän jälkeen ostaja oli kohtuullisessa ajassa pannut vireille oikeudenkäynnin järjestäjää vastaan ja löydettyään arpalipun näyttänyt sen oikeudelle. Arpajaisten järjestäjä velvoitettiin luovuttamaan voitto (henkilöauto) arvan ostajalle. Perusteluissaan korkein oikeus katsoi, että kyseisen ehdon soveltaminen olisi ratkaistussa tapauksessa ollut velkakirjalain 8 §:n säännöksen huomioon ottaen ilmeisesti kohtuutonta.

Sekä oikeuskäytännön että uudemmassa oikeuskirjallisuudessa esitettyjen mielipiteiden perusteella voidaan todeta voimassa olevaan oikeuteen sisältyvän kirjoittamattoman normin mukaan tuomioistuimilla olevan valta sovitella ilmeisen kohtuuttomia sopimusehtoja. Sovitteluvallan sisältö on kuitenkin epämääräinen ja selkiintymätön.

Syytä on vielä mainita, että kohtuuttomia ehtoja sovitellaan muuallakin kuin tuomioistuimissa. Erityisen merkittävää on kuluttajavalituslautakunnan toiminta. Kuluttajavalituslautakunnan tehtävänä on siitä annetun lain (42/78) 1 §:n mukaan antaa ratkaisusuosituksia valituksiin, joita kuluttajat tekevät yksittäisissä tapauksissa kuluttajansuojalaissa (38/78) tarkoitettujen, hankkimiensa kulutushyödykkeiden laadusta taikka elinkeinonharjoittajan suorituksesta ja antaa tällaisista asioista lausuntoja tuomioistuimille. Kuluttajavalituslautakunnassa on varsin usein annettu sopimusten kohtuullistamissuosituksia. Suositukset eivät ole sitovia, mutta käytännössä niitä yleensä noudatetaan.

Myös elinkeinoelämän piirissä toimii kohtuuttomia ehtoja sovittelevia toimielimiä kuten keskuskauppakamarin yhteyteen perustettu Yrittäjien sopimuslautakunta.

2.1.3. Muutoksen syyt

Käsiteltäessä edellä esityksen yhteiskunnallista merkitystä kiinnitettiin huomiota tilanteisiin, joissa toinen osapuoli on voinut vaikuttaa määrävästi sopimuksentekoon. Kohtuullistamissäännöksen yhteiskunnallinen merkitys ilmeneekin erityisesti näissä tapauksissa. Mutta tarvetta

kohtuullistaa sopimusehtoja saattaa esiintyä myös tasavertaisten osapuolien tekemissä sopimuksissa. Jos sopimus joudutaan tekemään nopeasti, kummallakaan sopimuspuolella ei ehkä ole tilaisuutta tarkastaa yksityiskohtaisten vakioehtojen kaikkia määräyksiä ja he tulevat hyväksyneeksi kohtuuttomiksi osoittautuvia ehtoja. Myös yksilöllisesti neuvoteltuihin sopimuksiin saattaa pujahtaa kohtuuttomia ehtoja. Varsinkin pitkäaikaisissa sopimuksissa voi käydä niin, että sopimusehdoissa ei ole varauduttu riittävän monipuolisesti erilaisiin uusiin tilanteisiin. Pyrkimys välttää liian yksityiskohtaisia ehtoja voi tehdä sopimuksesta liian ylimalkaisen ja jäykän. Hyvin yksityiskohtaiset ehdot voivat nekin osoittautua epäonnistuneiksi ja kohtuuttomiksi olosuhteiden muuttuessa yllättävästi.

Kohtuuttomia ehtoja esiintyy erilaisten sopimuspuolten tekemissä sopimuksissa. Erityisen ryhmän muodostavat yksityishenkilöiden solmitut sopimukset. Molempien osapuolien ollessa tottumattomia sopimusten tekoon vaara, että ehtojen laadinnassa epäonnistutaan osapuolien puutteellisen asiantuntemuksen vuoksi, on suurempi kuin silloin, jos toinen (tai molemmat) sopimuspuoli on elinkeinonharjoittaja.

Yleinen sopimuksia kohtuullistamaan oikeutava säännös on keskeinen ja tärkeä osa sopimusoikeutta. Sen tulisi selkeästi ilmetä kirjoitetusta laista. Näin ei nyt ole asianlaita. Kirjoitetuissa säännöksissä oikeutetaan sovittelemaan vain erityistilanteissa. Tuomioistuinten oikeus sovitella kohtuuttomia ehtoja muissakin tapauksissa perustuu etenkin velkakirjalain 8 §:n analogiseen tulkintaan ja erityissäännösten lukuisuuteen.

Kun oikeustoimilakiin otetaan yleinen kohtuullistamissäännös, poistuu epävarmuus oikeusjärjestyksemme periaatteellisesta suhtautumisesta sopimusten ja muiden oikeustoimien kohtuuttomien ehtojen sovitteluun. Tällöin tulee vahvistetuksi, että lainsäätäjä pitää sovittelua koko sopimusoikeuden tärkeänä ja luonnollisena osana.

2.2. Muiden pohjoismaiden oikeus

2.2.1. Yleistä

Norjassa, Ruotsissa ja Tanskassa on voimassa pääosin meidän oikeustoimilakiamme vas-

taava lainsäädäntö. Ruotsissa ja Tanskassa on oikeustoimilakia äskettäin muutettu niin, että sen 36 §:ään on lisätty yleinen sopimusten ja muiden oikeustointen kohtuullistamiseen oikeuttava säännös. Norjassa on asiasta valmistunut 1979 komiteamietintö (NOU 1979: 32).

Muiden pohjoismaiden lainuudistukset ovat osittain liittyneet kuluttajansuojan tehostamiseen. Kohtuullistamissäännöksiä ei ole kuitenkaan uudistettu pelkästään kuluttajan suojan lisäämiseksi vaan myös koko sopimusoikeuden kehittämisen on katsottu vaativan yleisen kohtuullistamissäännöksen ottamista oikeustoimilakiin. Kuluttajien lisäksi on erikseen mainittu suojan kohteena pienyritytjät.

2.2.2. Ruotsi

Ruotsissa oikeustoimilain 36 §:n muutos tuli voimaan 1 päivänä helmikuuta 1976. Muutetun 36 §:n mukaan kohtuutonta sopimuksen ehtoa voidaan sovitella tai se voidaan jättää kokonaan huomioon ottamatta. Jos kohtuuttomalla ehdolla on sellainen merkitys sopimukselle, että kohtuudella ei voida vaatia sopimuksen säilyvän muilta osin muuttumattomana, sopimusta voidaan kohtuullistaa myös muilta osin tai se on katsottava kokonaan rauenneeksi. Kohtuuttomuutta harkittaessa on otettava huomioon sopimuksen koko sisältö, sitä tehtäessä vallinneet olosuhteet ja sopimuksen solmimisen jälkeen tapahtuneet muutokset. Erityisesti on kiinnitettävä huomiota kuluttajan asemassa olevan tai muuten heikommassa asemassa olevan osapuolen suojan tarpeeseen. Pykälän kolmannessa momentissa säädetään nimenomaan, että säännöstä on sovellettava muihinkin oikeustoimiin kuin sopimuksiin.

Säännös on tarkoitettu sovellettavaksi kaikkiin varallisuus oikeudellisiin oikeustoimiin. Näin sitä sovelletaan sekä elinkeinonharjoittajan ja kuluttajan välisiin sopimuksiin että elinkeinonharjoittajien keskinäisiin sopimuksiin. Perusteluissa on pohdittu kysymystä, olisiko soveltamisalaa rajoitettava siten, että säännöstä ei voitaisi soveltaa joillakin varallisuus-oikeuden osa-alueilla. Tällaista rajoitusta ei ole pidetty aiheellisenä. Sen sijaan on katsottu säännöstä voitavan soveltaa analogisesti esimerkiksi perhe- ja perintöoikeudellisiin sopimuksiin samoin kuin eräisiin julkisoikeudellisiin sopimussuhdetta muistuttaviin suhteisiin. Niin ikään esitöissä pidetään mahdolli-

sena säännöksen soveltamista yhteisöoikeudellisiin suhteisiin sekä myös yhdistyslainsäädäntöön.

Sovitella voidaan kaikkia ehtoja, myös hintaa. Samoin on mahdollista sovitella pääsitoumuksen jälkeen tehtyjen lisä- ja muutossopimusten ehtoja. Kohtuullistamista ei estä se, että sopimus on täytetty. Esitöiden mukaan tämä on sen sijaan yksi kohtuullistamista harkittaessa huomioon otettava seikka. Kohtuuttomuutta harkittaessa on huomiota kiinnitettävä sekä ehtoon sinänsä että sen merkitykseen riidan kohteena olevassa yksityistapauksessa. Sopimuksen julistamista kokonaan tehottomaksi pidetään poikkeuksellisenä ratkaisuna. Tällaista lopputulosta olisi erityisesti vältettävä silloin kun sopimus sinänsä on heikommalle osapuolelle tärkeä.

Esitöissä on pyritty myös selventämään kohtuuttomuuden käsitettä, jotta käsitteen tiettyyn epämääräisyyteen liittyvät haitat voitaisiin poistaa.

2.2.3. Norja

Norjassa on yleistä kohtuullistamissäännöstä koskeva komiteaehdotus. Ehdotus vastaa pääpiirteissään Tanskan ja Ruotsin lainsäädäntöä. Norjalaisen ehdotuksen mukaan sopimus voidaan jättää kokonaan tai osittain huomioon ottamatta, jos sen täytäntöönpano johtaisi kohtuuttomuuteen tai olisi vastoin hyvää liiketapaa. Sama on voimassa myös muista oikeustoimista (1 mom.). Ratkaisua harkittaessa on otettava huomioon sopimuksen sisällön, osapuolten aseman ja sopimusta tehtäessä vallineiden olosuhteiden lisäksi myöhemmin tapahtuneet muutokset ja olosuhteet yleensä (2 mom.). Sovitella voidaan myös silloin, kun kauppatajan tai muun sopimusoikeudessa voimassaolevan tavan noudattaminen olisi kohtuutonta (3 mom.).

Yleisellä sovittelusäännöksellä pyritään norjalaisen mietinnön mukaan suojaamaan heikompaa osapuolta. Erityisen tärkeänä tavoitteena on kuluttajan suojan tehostaminen. Tämä ilmenee itse säännöksestä siten, että yhtenä ratkaisussa huomioon otettavana seikkana mainitaan osapuolten asema.

Norjan komitea on pohtinut laajasti yleiseen kohtuullistamissäännökseen liittyviä etuja ja haittoja. Komitea toteaa, että edut ovat epäilyksittä haittoja painavammat. Yhtenä sovitte-

lumahdollisuuksien lisäämisen mukanaan tuomana haittana komitea pitää ratkaisujen ennalta-arvattavuuden heikkenemistä. Komitean mielestä tälle ei kuitenkaan voida panna paljoakaan painoa. Muutos nykyiseen tilanteeseen, jolloin eri aloilla jo on voimassa sovittelusäännöksiä, ei ole jyrkkä. Sen lisäksi ennalta-arvattavuuden voidaan sanoa heikkenevän vain tulkinnanvaraisissa tapauksissa. Nimenomaan tällaisissa tilanteissa ennalta-arvattavuuden heikkenemistä on pidettävä perusteluarvoltaan vähäisenä verrattuna oikeustointen kohtuuttomien ehtojen käytön ehkäisemiseen.

Vaikka sovittelusäännöksellä pyritäänkin erityisesti suojaamaan heikompaa osapuolta, voidaan sen nojalla sovittaa myös tasavertaisten sopimuskumppanien tekemiä sopimuksia. Samoin on mahdollista sovittaa mitä tahansa ehtoa, esimerkiksi hintaa. Mietinnössä on esitetty esimerkkejä erilaisista ehdoista, eritellyt näitä sovittelun kannalta ja siten pyritty antamaan suuntaviivoja säännöksen soveltamiskäytännölle.

Sovitteluvaihtoehtojen osalta norjalainen ehdotus on hyvin avoin. Kohtuuton ehto voidaan poistaa kokonaan. Tällöin sen tilalle yleensä tulee tapaukseen sopiva tahdonvaltainen lainsäännös. Useimmiten kuitenkin ehto muutettaneen sisällöltään kohtuulliseksi. Kohtuuttoman ehdon lisäksi voidaan sopimusta muuttaa muillakin osin. Voidaanpa menetellä niinkin, että kohtuuttomana pidettävä ehto jätetään muuttamattomana voimaan ja sopimuksen muita osia muuttamalla tehdään sopimuksesta kohtuullinen. Lopulta on mahdollista todeta koko sopimus pätemättömäksi.

Norjan komitea ehdottaa myös, että oikeustoimilain 37 § kumottaisiin. Tässä pykälässä säädetään menettämisehdon sovittelusta ja vakuuden menettämistä koskevan ehdon tehotomuudesta. Norjan komitea katsoo, että yleisen sovittelusäännöksen lisääminen oikeustoimilakiin tekee 37 §:n erityissäännöksen tarpeettomaksi. Samoin komitea on sitä mieltä, että erityislainsäädännön sovittelusäännökset on syytä kumota.

2.2.4. Tanska

Tanskassa oikeustoimilain 36 §:n muutos tuli voimaan 1 päivänä heinäkuuta 1975. Vaikka muutos tulikin Tanskassa voimaan ennen kuin Ruotsissa, muutosta valmisteltaessa

otettiin huomioon ruotsalainen ehdotus. Ulkoasultaan säännös kuitenkin poikkeaa jonkin verran ruotsalaisesta säännöksestä. Siinä on kaksi momenttia. Ensimmäisen mukaan sopimus voidaan jättää kokonaan tai osaksi huomioon ottamatta, jos sen noudattaminen olisi kohtuutonta tai ristiriidassa rehdin menettelytavan kanssa. Sama on voimassa myös muista oikeustoimista. Toisessa momentissa säädetään, että asiaa arvosteltaessa on kiinnitettävä huomiota sopimusta solmittaessa vallinneisiin olosuhteisiin, sopimuksen sisältöön ja myöhemmin tapahtuneisiin muutoksiin.

Itse säännöksessä ei lausuta mitään kuluttajan asemassa olevan tai muuten heikommassa osapuolen suojasta. Perusteluissa kuluttajan ja muun heikommassa osapuolen suojan tarve esitetään lainuudistuksen tärkeimpänä syynä. Sen lisäksi esitöissä mainitaan tavoitteena olevan taloudellisen rikollisuuden eräiden muotojen vastustaminen. Perusteluissa otaksutaan sovittelusäännöksellä olevan merkitystä varsinkin pitkäaikaisissa sopimuksissa.

Myös Tanskan sovittelusäännös soveltuu kaikenlaisiin oikeustoimen ehtoihin. Oikeustoimi voidaan katsoa kokonaan tehottomaksi tai sitä voidaan sovittaa tarpeellisin osin. Myös on mahdollista jättää sopimus soveltamatta jossakin tietyssä tilanteessa, mutta jättää avoimeksi sopimuksen soveltaminen jossakin myöhemmässä tilanteessa. Jos kohtuuttomuuden perusteena ovat sopimusta tehtäessä vallinneet olosuhteet, sopimus on esitöiden mukaan todettava yleensä tehottomaksi. Jos taas kohtuuttomuus johtuu sopimuksen sisällöstä, tilanne on pyrittävä korjaamaan sovittelemalla sopimuksen ehtoja. Esitöissä on hahmoteltu yleisiä soveltamislinjoja ja esitetty esimerkkejä ehdoista, joita yleensä on pidettävä kohtuuttomina. Erityislainsäädännön sovittelupykälät kumottiin Tanskassa yleisen sovittelusäännöksen säätämisen yhteydessä.

2.3. Ehdotuksen suhde muihin lainvalmisteluhankkeisiin

Parhaillaan on vireillä useita lainvalmisteluhankkeita, joihin sisältyy myös oikeustoimen kohtuullistamista tarkoittavia säännösehdotuksia.

Yrittäjäsuoja-toimikunnan mietinnössä (komiteanmietintö 1979: 61) ehdotetaan sopimattomasta menettelystä elinkeinotoiminnassa an-

nettuun lakiin (1061/78) lisättäväksi uusi toinen luku, joka koskisi sopimusehtojen sääntelyä ja sovittelua elinkeinonharjoittajien välisissä suhteissa. Ehdotuksen mukaan olisi mahdollista toisaalta kieltää vakioehdon käyttäminen vastaisuudessa ja toisaalta sovitella yksittäistä sopimusehtoa.

Ehdotukseen kulutusluottolaiksi (komiteanmietintö 1977: 30) sisältyy erityissäännös kohtuuttomista luottokustannuksista (11 §). Hallituksen esitykseen korkolainsäädännöksi on otettu säännös kohtuuttoman viivästyskoron sovittelemisesta (11 §). Huoneenvuokralainsäädännön uudistamisessa, jota varten sisäasiainministeriö on asettanut virkamiestyöryhmän, sekä vuonna 1977 asetetun vakuutuslakikomitean valmistelutyössä jouduttaneen otamaan kantaa kysymyksen kohtuullistamissäännöksestä näissä sopimuslajeissa.

2.4. Valmisteluvaiheet

Esitys on valmisteltu oikeusministeriössä. Esitysluonnoksesta on hankittu lausunnot yhteensä 36 viranomaiselta ja järjestöltä. Lausunnon ovat antaneet muun muassa kauppa- ja teollisuusministeriö, sosiaali- ja terveysministeriö, elinkeinohallitus, kuluttaja-asiamies, kilpailuasiamies, pankkitarkastusvirasto, hovioikeudet, kuluttajavalituslautakunta, kuluttajaneuvosto, Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö, Toimihenkilö- ja Virkamiesjärjestöjen Keskusliitto, Suomen Teknisten Toimihenkilöjärjestöjen Keskusliitto, Kuluttajat—Konsumenterna-niminen yhdistys, Kaupan Keskusvaliokunta, Keskuskauppakamari, Maataloustuottajain Keskusliitto, Rahalaitosten Neuvottelukunta, Suomen Työnantajain Keskusliitto, Teollisuuden Keskusliitto, Kulutusosuuskuntien Keskusliitto, Suomen Asianajajaliitto, Suomen Lakimiesliitto, Suomen Vakuutusyhtiöiden Keskusliitto ja Yleinen Osuuskauppojen Liitto.

Lausunnonantajat ovat suhtautuneet ehdotukseen pääasiassa myönteisesti ja pitäneet yleisen kohtuullistamissäännöksen ottamista lakiin tarpeellisenä. Sen sijaan mielipiteet hajaantuivat jonkin verran sääntelyn yksityiskohtia koskeissa kysymyksissä.

Lakiehdotuksen tarkistamisen jälkeen siitä on pyydetty laintarkastuskunnan lausunto (2/1981). Laintarkastuskunta suosittelee, että oikeustoimilakiin otettaisiin yleinen säännös so-

pimusten kohtuullistamisesta mutta esittää tiettyjä ehdotuksen muotoiluun kohdistuvia varauksia. Erityisesti laintarkastuskunta korostaa sopimusten sitovuuden periaatetta. Laintarkastuskunnan näkemykset on mahdollisuuksien mukaan otettu huomioon hallituksen esityksessä.

3. Säännöksen soveltamisala

3.1. Yleistä

Kohtuullistamissäännöksen soveltamisalaa määrittäessä on ratkaistava toisaalta kysymys, millä oikeudenaloilla ja toisaalta, minkä tyyppiin oikeustoimiin sitä sovellettaisiin. Molemmilla tapauksissa oikeustoimilain otsikko määrittää vastausta. Kun käsitteet ”varallisuus oikeus” ja ”oikeustoimi” ovat kuitenkin epämääräisiä ja niitä käytetään vaihtelevissa merkityksissä, on syytä lähemmin täsmentää, mitä ilmaisuilla tässä yhteydessä tarkoitetaan.

Meillä omaksutun oikeudellisen jaottelun mukaan on varallisuus oikeuteen perinteisesti luettu kuuluviksi velkasuhteet ja esineoikeudet. Nämä oikeudenalat sisältyisivät myös lainvalmistelukunnan ehdotuksen laiksi varallisuus oikeudellisista sopimuksista ja muista varallisuus oikeudellisista oikeustoimista (Lainvalmistelukunnan julkaisuja 1925 N:o 2) mukaan siihen lakiehdotukseen, joka sittemmin johti oikeustoimilain syntymiseen. Vaikkei tätä systemaattista lähtökohtaa voida enää kaikilta osin hyväksyä, se ilmaisee selvästi kohtuullistamissäännöksen soveltamisen ydinalueen. Säännös soveltuisi siten sopimuksiin, joissa osapuoli sitoutuu varallisuusarvoisen suorituksen täyttämiseen toiselle osapuolelle. Säännöksen soveltamisalaan kuuluvat esimerkiksi kauppaa, käyttö-oikeutta, työsuoritusta, yhteistoimintaa tai muuta vastaavaa koskevat sopimukset.

Perinteellisen oikeudellisen jaottelun mukaan eivät muun muassa perheoikeus ja jäämistöoikeus kuuluu varallisuus oikeuteen. Näin kaavamainen jako on kuitenkin syytä asettaa kysymyksenalaiseksi. Kohtuullistamissäännöksen soveltamiseen tarvittaessa näillä oikeudenaloilla ei näytä olevan asiallisia eikä systemaattisia esteitä, jos sopimus on luonteeltaan selvästi varallisuus oikeudellinen. Tässä yhteydessä voidaan todeta, että esimerkiksi oikeustoimilain sopimuksen pätemättömyysperusteita on katsottu

voitavan soveltaa jäämistöoikeudellisiin sopimuksiin.

Kohtuullistamissäännöstä olisi voitava soveltaa myös yhteisöoikeudessa. Yhtiöoikeuden alalla osakeyhtiölaki (734/78) sisältää tosin säännöksen lunastushinnan (3 luvun 3 §) ja vahingonkorvauksen (15 luvun 4 §) sovittelemisesta sekä vähemmistönsuojaa osakeyhtiössä koskevan laajan säännösten, minkä vuoksi kohtuullistamissäännöksen tarve saattaa olla rajoitettu. Kohtuullistamissäännöksen tulisi kuitenkin periaatteellisista syistä soveltaa myös yhtiösopimuksiin ja sitä voidaan ajatella sovellettavan esimerkiksi yhtiöjärjestyksen sisältävän yhtiösopimuksen määräyksen sovitteluun silloin, kun se on muuttuneiden olosuhteiden vuoksi tullut kohtuuttomaksi. Vastaavalla tavalla säännöstä voitaisiin soveltaa muidenkin yhtiösopimusten ja esimerkiksi yhdistysten sääntöjen yksittäisten määräysten sovitteluun.

Eri asia on, että kohtuullistamista harkittaessa huomioon on otettava nimenomaan asianomaisen oikeudenalan erityispiirteet. Jos jollakin oikeudenalalla joko yleensä tai sillä alalla esiintyvää tiettyä tapausta varten on olemassa oma sovittelusäännös, on sitä sovellettava yleisen säännöksen sijasta. Kysymystä yleisen sovittelusäännöksen suhteesta muihin kohtuullistamissäännöksiin käsitellään tarkemmin jäljempänä kohdassa 3.3.

Varallisuus oikeuden ulkopuolelle jää perinteellisesti myös julkisoikeus. Rajanveto varallisuus oikeuden ja julkisoikeuden välillä on kuitenkin epäselvä. Kun julkisyhteisö ryhtyy yksityisoikeudellisiin toimiin, on kyseessä toiminta, johon kohtuullistamissäännöstä voitaisiin soveltaa. Esimerkkinä voidaan mainita Valtion hankintakeskuksen tekemä sopimus taikka Valtion rautateiden suorittama tavaroiden tai matkustajien kuljettaminen. Toisaalta on selvää, että kohtuullistamissäännöstä ei voitaisi soveltaa viranomaistoimintaan. Mitä lopulta tulee sellaisiin toimiin, joita ei voida luonnehtia viranomaistoiminnaksi tai selvästi varallisuus oikeudelliseksi oikeustoimiksi, kohtuullistamissäännöstä voitaisiin soveltaa, jos oikeustoimilain pätemättömyyttä koskevia säännöksiä voitaisiin niihin soveltaa.

Kohtuullistamissäännöksen soveltamisen kannalta oman ongelmansa muodostavat kansainväliset sopimukset. Monissa kansainvälisissä yleissopimuksissa on pyritty huolehtimaan siitä, että osapuolten velvollisuudet erilaisissa kan-

sainvälisissä sopimuksissa jakaantuvat tasapuolisesti. Toisaalta joidenkin arvioiden mukaan kansainvälisissä sopimuksissa vahvempi osapuoli varsin usein vaatii itselleen liian edullisia ehtoja. Esimerkiksi kansainvälisessä pankkikäytännössä esiintyy eräitä takausmuotoja, joihin vetoaminen eräissä yksittäistapauksissa johtaisi selvään kohtuuttomuuteen. Mitään syytä rajoittaa yleisen kohtuullistamissäännöksen soveltamisalaa ainoastaan oman maan kansalaisten keskenään tekemiin sopimuksiin ei ole. Jos kansainvälistyntyneeseen sopimukseen on sovellettava Suomen lakia, on sopimukseen voitava soveltaa myös oikeutemme yleistä kohtuullistamissäännöstä. Eri asia sitten on, että sopimuksen kansainvälinen luonne voi vaikuttaa niin sovittelun edellytyksiin kuin sen lopputulokseen. Itsestään selvää on, että sovittelussa ei osapuolta saa suosia sillä perusteella, että tämä on suomalainen.

Sopimus on tärkein niistä eri oikeustoimityypeistä, joiden kohtuuttomia ehtoja sovitellaan yleissäännöksen nojalla. Mitään perustetta rajoittaa yleissäännöksen soveltaminen pelkästään sopimuksiin ei ole. Tarvetta kohtuullistaa oikeustointa saattaa joskus esiintyä yksipuolissakin oikeustoimissa. Lahja on yksipuolinen oikeustoimi eikä sopimus. Lahjanlupauksen ehdot voivat osoittautua lupauksenantajalle kohtuuttomiksi, vaikka hänen varallisuusolonsa eivät olisikaan huonontuneet sillä tavoin, että lahjanlupauslain (625/47) 5 §:n 1 momenttia voitaisiin soveltaa. Tällöin asia voidaan korjata soveltamalla yleistä kohtuullistamissäännöstä. Lahjan saajan kannalta ehdot voivat olla kohtuuttomia vain silloin kun kysymyksessä ei enää ole pelkästään lahja vaan sopimus, jossa saaja on sitoutunut tiettyihin vastasuorituksiin, vaikka näiden arvo ei vastaakaan lahjaa.

Kohtuullistamissäännöstä ei sen sijaan voida soveltaa, jos sopimusta tai muuta oikeustointa ei ole lainkaan syntynyt. Jos toinen osapuoli asettaa neuvottelujen aloittamisen ehdoksi kohtuuttomia vaatimuksia ja toinen osapuoli ei ryhdy lainkaan neuvotteluihin, ei tilannetta voida auttaa kohtuullistamissäännöksellä. Sopimattomasta menettelystä elinkeinotoiminnassa annetun lain (1061/78) nojalla lienee mahdollista joissakin tapauksissa puuttua tällaisiin tapauksiin. Toiseksi tilanne muuttuu, jos neuvotteluissa noudatettavasta menettelystä ja niiden edellytyksistä on tehty sopimus. Tällaisen sopimuksen ehtoja voidaan yleisen sovittelusäännöksen nojalla epäilyksittä kohtuullistaa.

Sopimuksen tai muun oikeustoimen sovittelu-

mahdollisuuden tulisi esityksen mukaan koskea sopimuksen koko sisältöä riippumatta sen perusteesta. Kohtuullistamisen olisi siten oltava mahdollista, vaikka osapuolten oikeudet ja velvollisuudet sopimuksen puuttuessa olisi määriteltävä kauppataivan perusteella. Menettely, joka sellaisenaan on kohtuuton, ei voine kehittyä kauppataivaksi. Sitä vastoin on mahdollista, että kauppataivan soveltaminen voi johtaa kohtuuttomaan tulokseen. Harkittaessa sellaisessa tilanteessa kohtuullistamista olisi kuitenkin otettava huomioon, että tietyllä alalla toimivan tulisi tuntea alan kauppataiva. Kauppataivan puutteellinen tunteminen voi siten vain poikkeustapauksessa olla kohtuullistamisen perusteena.

Koska esityksessä on katsottu kauppataivan voivan olla sopimuksen tai muun oikeustoimen osana, ei ole pidetty tarpeellisena lakitekstissä nimenomaisesti mainita mahdollisuutta kauppataivan tai sen soveltamisen kohtuullistamiseen.

3.2. Säännöksen suhde oikeustoimilain 33 §:ään

Oikeustoimilain nykyisistä pätemättömyyssäännöksistä on 33 § muista poikkeavassa asemassa. Säännös on muotoiltu hyvin väljäksi. Sen mukaan oikeustointa ei ole saatettava voimaan, jos se on tehty sellaisissa oloissa, että niistä tietoisesti olisi kunnianvastaista ja arvontota vedota oikeustoimeen, ja sen, johon oikeustoimi on kohdistettu, täytyy olettaa niistä tietäneen. Niissä tapauksissa, joissa käytännössä on sopimus katsottu oikeustoimilain 33 §:n nojalla pätemättömäksi, on useimmiten ollut kysymys tilanteista, jolloin sopimuspuoli on ollut sopimusta tehtäessä päihtyneenä tai toinen osapuoli on epäasiallisesti jättänyt kertomatta tärkeitä sopimuskentekoon vaikuttavia tietoja. Sellaisena sopimuksena, jota oikeustoimilain 33 §:n mukaan on mahdollista pitää pätemättömänä, voidaan mainita myös sopimus, jonka kohtuuttomat ehdot toinen osapuoli on saanut toisen hyväksymään käyttäen hyväkseen tämän asiantuntemattomuutta.

Näin ollen oikeustoimilain 33 §:llä on liittymäkohtia ehdotettuun sovittelusäännökseen. Ehdotetun säännöksen vuoksi ei tähän säännökseen kuitenkaan ole tarpeen puuttua. Pätemättömyyden edellytyksenä 33 §:ssä ovat nimenomaan ne syntymisolosuhteet, joihin vetoaminen on kunnian vastaista ja arvontota. Näin voi asia olla, vaikka sopimus sinänsä ei olekaan kohtuuton.

Ehdotettu sovittelusäännös toisaalta täydentää oikeustoimilain 33 §:ää, jonka mukaan ainoana seuraamuksena tulee kysymykseen koko oikeustoimen pätemättömyys. Kun seuraamuksena on sovittelu eikä sopimuksen toteaminen kokonaan tehottomaksi, voidaan säännöstä soveltaa vähemmän moitittavissakin tapauksissa. Sovittelu saattaa olla aiheellista esimerkiksi silloin, kun toinen osapuoli on toiminut valtuutetun välityksellä ja sopimus on tehty ankarin ehdoin sen vuoksi, että valtuutetulla on ollut erittäin tiukat ohjeet. Sovittelu on ehdotetun säännöksen mukaan mahdollista myös silloin, kun kohtuuton ehto on tullut sopimukseen olosuhteissa, joita on pidettävä kunnian vastaisina ja arvottomina, jos sovitteluun oikeutettu sitä vaatii.

3.3. Ehdotuksen suhde muualla laissa oleviin kohtuullistamissäännöksiin

Kun Ruotsissa ja Tanskassa lisättiin oikeustoimilakiin yleinen sovittelusäännös, kumottiin samassa yhteydessä muualla laissa olevat kohtuullistamissäännökset. Myös Norjassa on komiteanmietinnössä ehdotettu meneteltäväksi samalla tavoin.

Harkittaessa vaihtoehtoa, jonka mukaan meiläkin olisi kumottava muut sovittelusäännökset on todettu tilanteen olevan tässä suhteessa Suomessa jonkin verran erilainen kuin muissa pohjoismaissa. Norjassa, Ruotsissa ja Tanskassa yleisen sovittelusäännöksen lisääminen oikeustoimilakiin on ollut myös osa kuluttajansuojalainsäädännön kehittämistä. Meillä yksityiskohtainen sovittelusäännös otettiin kuluttajansuojalakiin. Kuluttajansuojalain perusteluissa samalla todettiin, että kuluttajansuojalain sovittelusäännös ei estä yleisen sovittelusäännöksen ottamista tarvittaessa oikeustoimilakiin (hall.es. n:o 8/1977 vp.).

Jo ennen kuluttajansuojalakiin eräiden kohtuullistamissäännöstemme kirjoitustapa poikesei selvästi esimerkiksi vastaavista ruotsalaisista säännöksistä. Niinpä Suomen maanvuokralaissa ja huoneenvuokralaissa olevia kohtuullistamissäännöksiä vastaavat säännökset olivat Ruotsissa hyvin lyhyet ja yleisluonteiset. Ne eivät sisältäneet informaatiota uutta yleistä kohtuullistamissäännöstä enempää. Tämän vuoksi ei niiden kumoamisesta ollut mitään haittaa.

Suomessa sen sijaan maanvuokralain ja huoneenvuokralain kohtuullistamissäännökset ovat

kuluttajansuojalain sovittelusäännöistäkin seikkaperäisemmät ja niissä on otettu huomioon kummankin lain sääntelemän tilanteen erityistarpeet. Informaatioyistä on tärkeää säilyttää ne edelleen voimassa. Asiallisesti ne sisältäen vastaavat ehdotettua uutta oikeustoimilain 36 §:ää. Niitä samoin kuin muitakin erityisiä sovittelusäännöksiä voidaan pitää säännöksinä, joissa yleisen sovittelusäännöksen kohtuullistamisperiaatteita on sovellettu tiettyyn yksittäiseen tilanteeseen.

Kuluttajansuojalain, maanvuokralain ja huonevuokralain sovittelusäännösten lisäksi on syytä jättää sellaisenaan voimaan työsopimuksen kohtuullistamista sääntelevä työsopimuslain 48 §:n 3 momentti ja merilain 208 §:ssä oleva meripelastussopimuksen kohtuullistamissäännös. Työsopimuslain kohtuullistamissäännöksessä sovittelun mahdollisuus rajoitetaan muuhun kuin palkkaa koskevaan sopimusehtoon. Palkan kohtuullisuudesta huolehtii työehtosopimusjärjestelmä ja siihen liittyvä lainsäädäntö. Meripelastussopimuksessa on kysymys poikkeuksellisissa oloissa tehdystä sopimuksesta. Sen sovittelua sääntelevä kansainvälisessä yhteistyössä syntyneen merilain 208 § vastaa asiallisesti ehdotettua oikeustoimilain 36 §:ää, mutta on kirjoitustavaltaan sopeutettu sääntelemänsä tilanteen erityispiirteisiin.

Myös avioliittolain 115 §:ssä ja lapsen elatuksesta annetun lain 11 §:n 3 momentissa oleva sovittelusäännös on aiheellista jättää voimaan. Näissä on ehdotettua oikeustoimilain 36 §:ää yksityiskohtaisempia ohjeita sovittelun suorittamisesta. Lapsen elatuksesta tehdyn sopimuksen sovittelussa on myös eräitä oikeustoimilain 36 §:stä poikkeavia erityispiirteitä. Näitä säännöksiä ehdotetaan kuitenkin yhdenmukaistettavaksi ehdotetun yleisen säännöksen kanssa sillä tavoin, että säännöksissä käytetty ilmaisu ”ilmeisesti kohtuuton” muutetaan muotoon ”kohtuuton”.

Muut voimassa olevat kohtuullistamissäännökset ehdotetaan muutettaviksi viittaussäännöksiksi uuteen oikeustoimilain 36 §:ään.

4. Kohtuuttomuuden arviointi

4.1. Yleistä

Kaikki sovittelusäännökset ovat joustavia oikeusohjeita: niiden sisältöä ei voida tarkkaan

ilmoittaa lain tekstissä vaan lopullisen merkityksen antaminen säännöksille jää lainkäyttäjän tehtäväksi. Kuitenkin on mahdollista tuoda esiin niitä perusteita, joiden mukaan kohtuuttomuutta on arvosteltava ja esittää esimerkkejä kohtuuttomista ehdoista.

Lähtökohtana oikeustoimen kohtuullisuuden arvioimiselle on oikeustoimen sitovuuden periaate. Sopijapuoli on yleensä velvollinen täyttämään sitoumuksensa. Se ei pääsääntöisesti voisi vedota kohtuullistamissäännökseen, jos sopijapuolten velvollisuuksien järkkymiseen johtaneet seikat ja niiden seuraukset voitiin sopimusta tehdessä ennakoida. Tämä sääntö ei kuitenkaan olisi poikkeukseton. Jos esimerkiksi sopijapuolella ei ole ollut muuta mahdollisuutta kuin sopimuksen tekeminen toisen osapuolen esittämällä ehdolla, ei kohtuullistamissäännökseen vetoamiselle olisi estettä. Sellaisia tilanteita saattaa syntyä, jos esimerkiksi toinen sopijapuoli on monopoliasemassa tai jos sopimus muuten on tehtävä viivytyksettä ja osapuolen mahdollisuudet vastapuolensa valitsemiseen tai sopimusehdoista neuvottelemiseen sen vuoksi ovat rajoitetut.

Kohtuullistamisen tarve saattaa syntyä joko sillä perusteella, että ehto sinänsä on kohtuuton tai että sen soveltaminen yksittäisessä tapauksessa johtaisi kohtuuttomaan tulokseen. Kummassakin tapauksessa on kohtuuttomuutta arvioitaessa pidettävä lähtökohtana sopimusta kokonaisuudessaan. Voidaan ajatella, että ehto, joka sinänsä tuntuisi kohtuuttomalta, ei sitä olekaan muiden sopimusehtojen perusteella, jotka saavat aikaan tasapainon osapuolten välillä. On kuitenkin myös ehtoja, jotka ovat siinä määrin raskaat, ettei tätä vaikutusta voida kumota sopimuksen muilla määräyksillä.

Sinänsä kohtuullisen sopimuksen ehdon soveltaminen saattaa myös yksittäistapauksessa vallitsevien olosuhteiden vuoksi johtaa kohtuuttomuuteen. Kohtuullistamissäännöksen nojalla voidaan myös tällaista ehtoa sovitella kyseisessä tilanteessa, mikä nimenomaisesti todetaan säännöksen ensimmäisessä lauseessa. Sovitteluriitoja ratkaistessaan tuomioistuinten olisi-kin kirjoitettava ratkaisujensa perustelut niin, että niistä kävisi ilmi, onko kohtuuttomaksi katsottua ehtoa tai sen soveltamista pidettävä kyseisenlaisissa sopimuksissa yleensäkin kohtuuttomana vai onko kohtuuttomuus tuomioistuimen mielestä johtunut yksityistapauksen erityispiirteistä.

4.2. Hinnan sovittelusta

Eräissä nykyisissä kohtuullistamissäännöksissä tuomioistuimet oikeutetaan nimenomaan sovitteluun myös hintaa ja muuta vastiketta. Huonevuokralain 48 §:n 2 momentissa on annettu yksityiskohtaisia ohjeita siitä, milloin vuokraa on alennettava. Maanvuokralain 29 §:ssä on ohjeita sekä vuokran alentamista että nostamista varten. Kuluttajansuojalain sovittelusäännöksessä hinnan sovittelu mainitaan samoin nimenomaisesti.

Kohtuullistaminen on tärkeä osa sopimusoi-keutta. Yleisen sovittelusäännöksen nojalla on voitava kohtuullistaa kaikkia ehtoja, myös hintaa. Jo nyt on oikeuskäytännössä pidetty periaatteessa mahdollisena sovittella esimerkiksi kiinteistön kaupan välityspalkkiota ilman kirjoitetun lain tukea. Oikeuskirjallisuudessa esitettyjen eräitten vastakkaisten kannanottojen vuoksi on pidetty tarpeellisena ottaa kohtuullistamissäännöksen 3 momenttiin nimenomainen säännös siitä, että myös hintaa on pidettävä sellaisena ehtona, jota voidaan kohtuullistaa.

Hinnan kohtuullistamisessa voidaan erottaa kaksi tilannetta. Sovittu hinta voi olla kohtuuton sinänsä. Lopullinen hinta on myös voitu sopia määräytymään jonkin tietyn perusteen mukaan ja tämä peruste johtaa kohtuuttomuuteen. Tällaisessa tapauksessa kohtuuttomuus syntyy usein vasta myöhemmin, kun sovittu peruste osoittautuu olosuhteiden muututtua epäonnistuneeksi. Yleistä sovittelusäännöstä voidaan soveltaa molemmissa tapauksissa.

Hinnan kohtuullistamista koskeva säännös täydentää Suomen oikeuden kirjoittamatonta sääntöä, jonka mukaan sopijapuoli voi vaatia ostamansa tavaran hinnan alentamista, jos tavarassa on virhe. Nyt ehdotettu säännös koskisi ennen kaikkea tilanteita, jolloin tavarassa ei ole virhettä. Säännöstä voitaisiin siten soveltaa esimerkiksi, jos palvelussuorituksen hinta on kohtuuton suhteessa suorituksen laatuun tai suorituksen vaatimaan aikaan tai ammattitaitoon. Jos toinen osapuoli on ollut alisteisessa asemassa, saattaa sovittelu olla paikallaan, vaikka sovittelua vaativa osapuoli on hyväksyessään hinnan ollut tietoinen sen kohtuuttomuudesta. Eräissä tapauksissa hinnan sovittelu on ainoa tapa kohtuullistaa sopimuksen ehtoja. Näin asia on esimerkiksi silloin kun tehdystä suorituksesta sopimuksen mukaan tulevaa palkkiota väitetään kohtuuttomaksi. Juuri

tällaisesta oli kysymys edellä mainitussa kiinteistön kaupan välityspalkkion sovittelussa.

4.3. Muun lainsäädännön merkitys kohtuullistamista harkittaessa

Pakottavan säännöksen vastainen ehto on yleensä sinänsä tehoton, eikä sitä siksi tarvitse kohtuullistaa. Kohtuullistamisen kannalta voivat pakottavat säännökset tulla merkittäviksi silloin kun kysymyksessä ei ole suoranaisesti pakottavan säännöksen vastainen ehto, vaan ehto, jolla pakottava säännös pyritään kiertämään. Samaten voi tulla harkittavaksi pakottavien säännösten analoginen soveltaminen tilanteisiin, joihin säännökset eivät sanamuodon mukaan sovellu, mutta aineelliset syyt puoltaisivat niiden soveltamista. Tällaisissa tapauksissa saattaa olla perusteltua pyrkiä korjaamaan tilanne sovittelulla. Niinpä vuokralainsäädännön pakottavia säännöksiä voidaan käyttää sovitte- lussa esikuvana silloin kun kysymyksessä on muu käyttöoikeuden luovutus kuin vuokraaminen. Varsinkin kaupan alalla käytettyjen erilaisten yhteistyösopimusten sovitte- lussa voidaan vuokralainsäädännön lisäksi hakea johtoa myös esimerkiksi työoikeuden sekä kauppaedustajista annetun lain pakottavista säännöksistä.

Osamaksukauppalaki tarjoaa myös käyttökelpoisen vertailupohjan vastaavanlaisia luotto- sopimuksia soviteltaessa. Sellaista luottokaup- paa, jossa myyjä ei ole pidättänyt itselleen joko takaisinotto-oikeutta tai omistusoikeutta myy- tyyn esineeseen ja johon tämän vuoksi osamak- sukaupasta annettua lakia ei voida suoraan soveltaa, voidaan näin ollen sovitella, jos sen ehdot eivät heikomman osapuolen kannalta täytä niitä kohtuullisia vaatimuksia, joita voi- daan johtaa osamaksukauppalain periaatteista. Ehtoa, jonka mukaan koko luotto heti tai koh- tuuttoman lyhyen maksun viivästyksen vuoksi erääntyy maksettavaksi tai jonka mukaan luot- tonsaaja velan erääntyessä ennenaikaisesti ei saa mitään hyvitystä luotonantajan vähenty- neistä luottokustannuksista, on näin ollen usein pidettävä kohtuuttomana.

Myös tahdonvaltaisilla säännöksillä on mer- kitystä sovittelua harkittaessa. Jotkut tahdon- valtaiset säännökset ovat luonteeltaan teknisiä. Näistä ei ole sovitte- lussa hyötyä. Sen sijaan ne säännökset, jotka ilmaisevat lainsäätäjän oikeus- poliittisen kannanoton tiettyyn ongelmaan, ovat

tärkeitä. On syytä lähteä siitä, että näillä säännöksillä lainsäätäjä on tahtonut ilmaista noudatettavaksi tarkoitettujen osapuolien oikeudet ja velvollisuudet tasapuolisesti huomioonottavan käyttäytymismallin. Jos sopimusehdot ilman asiallisia sopimuksen erityispiirteisiin liittyviä perusteita merkittävästi poikkeavat tästä mallista toisen osapuolen vahingoksi, on ehtojen kohtuullistaminen usein paikallaan. Kuitenkin on huomattava, että sopimus voi olla kokonaisuudessaan kohtuullinen, vaikka sen jokin ehto poikkeaa jyrkästi mallina olevasta säännöksestä. Näin on, jos tästä toiselle aiheutuva rasitus on tasapainotettu sopimuksen muilla ehdoilla.

Toisaalta saattaa poikkeuksellisesti olla paikallaan sovitella lain kanssa sopusoinnussakin olevaa ehtoa. Laissa ei yleensä säännellä sopimussuhteita tyhjentävästi vaan ainoastaan tärkeimmiltä osin. Siten sopimuksessa saattaa olla laissa sääntelemättömistä kysymyksistä sellaisia ehtoja, jotka muuttavat laissa sallituksi säädetyn ehdon kohtuuttomaksi.

Erityisen ongelman muodostaa tapaus, jossa kahden sopijapuolen välisen sopimustilan muuttuminen aiheutuu lainsäädännön muutoksista. Esimerkkinä lainsäädännöstä, jonka voidaan ajatella järkyttävän sopimustasapainoa, voidaan mainita hinta- ja palkkasulkua, liikkeen perustamiskieltoa ja turvallisuus- tai ympäristö määräyksiä koskeva sekä toiselle osapuolelle taloudellisia velvoitteita asettava lainsäädäntö. Näissä tapauksissa sopimusta olisi voitava kohtuullistaa. Tällöin on kuitenkin otettava huomioon vaara, että uusi lainsäädäntö menettää merkityksensä, samoin kuin osapuolen mahdollisuus sopimusta tehtäessä varautua toteutuneen kaltaista vaaraa vastaan.

Vaikka jokin ehto saattaa olla aina kohtuuton ja sen käyttö sen vuoksi kiellettyä, kohtuullistamisen tavoitteena on silti aina saada osapuolien oikeudet ja velvollisuudet tasapainoon jossakin yksityistapauksessa. Tässä suhteessa kohtuullistaminen eroaa esimerkiksi kuluttajansuojalain 3 luvun mukaisesta sopimusehtojen sääntelystä. Sopimusehtojen sääntelyllä pyritään estämään ennakolta käyttämästä sellaisia ehtoja, jotka yleensä johtavat kohtuuttomuuteen. Kun elinkeinonharjoittajaa kielletään käyttämästä jotain sopimusehtoa kuluttajansuojalain nojalla, ei kielletyn ehdon ottaminen sopimukseen tee sitä välttämättömästi kohtuuttomaksi. Useimmiten näin kuitenkin on. Sen vuoksi tuomioistuimella täytyy olla tiedossa jokin painava pe-

ruste, jos se aikoo todeta asianmukaisen kielon vastaisesti sopimukseen otetun ehdon kohtuulliseksi, silloin kun kuluttaja vaatii kuluttajansuojalain 4 luvun 1 §:n nojalla tällaista sopimusta soviteltavaksi. Kohtuuttomana tällaista ehtoa on pidettävä yleensä silloinkin kun toinen osapuoli ei ole kuluttaja, mutta on kuitenkin siihen rinnastettavassa asemassa suhteessa elinkeinonharjoittajaan. Tällaisessa asemassa olevana voidaan pitää esimerkiksi maatalouden harjoittajaa tai yritysketjuun kuuluvaa yksittäistä elinkeinonharjoittajaa.

4.4. Esimerkkejä sovittelutilanteista

Edellä (4.1.) on todettu, että on olemassa ehtoja, joita on aina pidettävä kohtuuttomina sopimuksen muusta sisällöstä ja soveltamistilanteesta riippumatta. Yhtenä tällaisena ehtotyyppinä on mainittava ehdot, jotka jättävät toisen osapuolen yksinään ratkaistavaksi oleellisia sopimussuhteeseen vaikuttavia seikkoja. Tällaisia ehtoja ovat esimerkiksi:

— Ehto, jonka mukaan tarjous sitoo ostajaa rajoittamattoman ajan, myyjän saadessa vapaasti päättää hyväksyykö hän tarjouksen;

— Ehto, joka antaa toiselle osapuolelle yksinään oikeuden ratkaista, onko jotain tapahtumaa pidettävä hinnankorotuksen perusteena;

— Ehto, jonka mukaan myyjä saa yksin ratkaista, onko jotain tavarassa ilmennyt puutetta pidettävä oikeudellisesti tavarantoimittajan virheenä;

— Ehto, jonka mukaan luotonantaja saa yksin arvioida, onko velan vakuus edelleen riittävä vai onko luotonantajan annettava lisää vakuuksia; tässä tapauksessa tuomioistuimen on voitava tutkia, onko lisävakuutta koskevalle vaatimukselle hyväksyttäviä perusteita.

Sovittelua harkittaessa yksittäisen ehdon irrallinen arviointi ei usein kuitenkaan ole riittävä. Kohtuullisuus edellyttää, että osapuolille sopimuksesta tulevat oikeudet ja velvollisuudet ovat kokonaisuudessaan tasapainossa. Etujen ja rasitusten määrällinen vertailu ei kuitenkaan yksinään ole ratkaiseva. Monet muut seikat vaikuttavat arviointiin.

Sopimuspuolien tosiasialliset tiedolliset, taloudelliset ja taloudelliset suhteet ovat seikkoja, jotka on aina otettava huomioon. Jos sopimuksen sisältöön rauhassa perehtyneet, talou-

dellisesti toisistaan riippumattomat ja vastuukykyiset sopimuspuolet tekevät sopimuksen, on vaadittava todella merkittävää tasapainotomuutta, ennen kuin yleisen sovittelusäännöksen nojalla on aihetta puuttua sopimukseen. Aivan toisenlainen asia on silloin, kun toinen sopimuspuoli on asiantuntemukseltaan toista heikompi, ei ole voinut kunnolla perehtyä asiaan, jonka toinen on tarkoin tuntenut, taikka on ollut suorastaan toisesta osapuolesta taloudellisesti tai muuten riippuvainen. Tällöin sovittelu on perusteltua jo paljon pienemmän tasapainottomuuden vuoksi.

Edellä (4.3) on jo mainittu eräitä esimerkkejä ehdoista, joita useimmiten voidaan pitää kohtuuttomina varsinkin silloin, kun toinen sopimuspuoli on heikommassa asemassa suhteessa toiseen osapuoleen.

Toisen osapuolen ollessa kuluttaja on ehto, jonka mukaan tämä osapuoli voi joutua velvolliseksi suorittamaan välimesmenetelystä aiheutuneet kulut, yleensä katsottava kohtuuttomaksi. Tällaiset lausekkeet voivat olla kohtuuttomia myös, jos kyseinen osapuoli on kuluttajaan verrattava, esimerkiksi maanviljelijä. Tämänkaltaisissa oikeussuhteissa saattaa myös oikeuspaikkaa koskeva ehto, jolla on ilman painavaa syytä poikettu oikeudenkäymiskaaren säännöksistä, olla kohtuuton.

Reklamaatiolausekkeita, joissa asetetaan reklamaatiovelvollisen tiedolliset ja taloudelliset edellytykset huomioon ottaen liian ankaria tarkastusvelvollisuuksia tai lyhyitä reklamaatioaikoja, on niinkään pidettävä kohtuuttomina. Reklamaatioon liittyvät muodollisuudet saattavat myös tehdä ehdon kohtuuttomaksi. Samanlaisen tulokseen voi johtaa vanhentumista koskeva lauseke, jossa vanhentumisaikaa lyhennetään toisen osapuolen hyväksi. Tanskassa on oikeus-toimilain yleislausekkeen nojalla sovittelu merivakuutusopimukseen sisältyvää vahingon ilmoittamista koskevaa ehtoa.

Sopimuksen kohtuullisuutta arvosteltaessa on huomioon otettava sopimuksen kaikki puolet, myös niin sanotut sivuvelvoitteet. Erityisesti merkittäviä kohtuullisuusarvioinnissa saattavat olla sopimusrikkomusten seuraamukset. Näiden on oltava kohtuullisessa suhteessa tapahtuneeseen rikkomukseen. Sellaisen ehdon soveltaminen, jonka mukaan sopimuspuoli erityisesti muissa kuin kaupallisissa oloissa on oikeutettu purkamaan tai irtisanomaan sopimuksen toisen osapuolen maksuviivästyksen vuoksi, johtaa koh-

tuuttomaan tulokseen etenkin tilanteissa, joissa viivästys on ollut lyhytaikainen eikä ole aihetta epäillä sen toistumista. On myös kiinnitettävä huomiota sopimusrikkomuksen seurauksiin loukatun osapuolen kannalta. Mikäli tämä ei ole kärsinyt mainittavampaa vahinkoa sopimusrikkomuksesta, ankan seuraamuksen sisältämään ehtoon vetoamista on usein pidettävä kohtuuttomana. Kaupan esisopimukseen sisältyvää ehtoa, jonka mukaan käsiraha menetetään, jos lopullista kauppaa ei solmita, voidaan usein sovittella, jos käsirahan saajan kärsimä vahinko määrältään huomattavasti alittaa käsirahan. Samoin on voitava sovittella sellaisen hyvityksen määrää koskevaa ehtoa, jonka osapuoli saa toisen osapuolen luopuessa sopimuksesta. Tällaisen hyvityksen on oltava järkevässä suhteessa vahinkoon, jonka osapuoli on kärsinyt sopimuksesta luopumisen johdosta.

Kohtuullisuutta arvioitaessa on vastaavasti kiinnitettävä huomiota myös siihen, onko jonkin ehdon sopimuspuolelle antama hyöty sopusoinnussa hänen tekemiensä suoritusten kanssa. Sopimusehto, jonka mukaan yksinoikeuden saaneelle osapuolelle on suoritettava palkkiota tai muuta hyvitystä aina, kun tietty sopimus tehdään, voi johtaa kohtuuttomuuteen tilanteessa, jossa tämä ei ole millään tavoin myötävaikuttanut sopimuksen syntymiseen.

Erilaisia vastuuvapauslausekkeita on perinteisesti pidetty tyyppiesimerkkeinä ehdoista, joiden osalta kohtuullistaminen usein voi tulla kyseeseen. Yleensä on katsottu, ettei sopimuksella voida pätevästi vapautua oman törkeän huolimattomuuden tai tahallisuuden seurauksista. Vaikka lievää huolimattomuutta koskeva vastuuvapauslauseke sinänsä on pätevä, on kuitenkin usein paikallaan kohtuullistaa tällaista lauseketta varsinkin tilanteissa, joissa sopimuspuoli on asemaansa hyväksikäyttäen pyrkinyt lieventämään vastuutaan omasta suorituksestaan.

Pitkäaikaisissa sopimussuhteissa kohtuullisuutta arvioitaessa on kiinnitettävä huomiota koko sopimussuhteen kesto aikaan. Pitkäaikaisissa sopimussuhteissa kohtuuttomuuden lähteenä voi helposti olla myös olosuhteiden yllättävä muutos. Rahanarvon huomattaviin tai yllättäviin muutoksiin voidaan niinkään kiinnittää huomiota. Myös tässä on kuitenkin otettava huomioon, että rahanarvon muutokset voivat olla sen laatuista, että osapuolen olisi ollut otettava ne huomioon sopimusta tehtäessä. Rahanarvon muutokset voivat antaa aihetta myös sen suun-

taiseen sovitteluun, että kohtuullisena voidaan pitää suurempaa kuin sovittua vastiketta. Tällöin sovittelussa on kuitenkin oltava hyvin varovainen ja sovittelussa saattaa usein olla aiheutta päätyä pikemminkin siihen, että sopimussidonnaisuus raukeaa kokonaisuudessaan. Joskus voi myös useammasta eri sopimuksesta muodostua kiinteä yhteys, jota kohtuullisuutta harkittaessa on pidettävä yhtenä kokonaisuutena. Erityisesti pitkäaikaisissa sopimuksissa voivat usein laajat tai epämääräisesti muotoillut irtisanomis- ja purkamisehdot osoittautua kohtuuttomiksi. Esimerkiksi pitkäaikaisessa luottosopimuksessa olevan lausekkeen soveltamista, jonka mukaan luotonantaja voi näin halutessaan irtisanoa luoton erääntyväksi kokonaisuudessaan lyhyehkön irtisanomisajan kuluttua, voidaan toisinaan pitää kohtuuttomana.

Sopimusoikeudessa on yleisesti katsottu, että epäselvissä tapauksissa sopimusehtoa on tulkitettava sen laatijan vahingoksi. Kohtuullistamisessa vastaavaa periaatetta joudutaan soveltamaan esimerkiksi niin sanottuja vakioehtoja soviteltaessa. Vakioehtojen mukaan voidaan tehdä suuri määrä sopimuksia ilman, että yksittäisen sopimuksen ehdoista juuri lainkaan neuvotellaan. Ehdot on voitu alunperin laatia yhdessä, mutta millään lailla harvinaista ei ole sekään, että toinen osapuoli on laatinut vakioehdot yksinään. Vakioehtojen sovittelulla on säännöllisesti yksittäistä sopimusriitaa laajempi kanta-

vuus. Nimenomaan yksipuolisesti laadittujen vakioehtojen sovittelussa se seikka, että kohtuuttomaksi väitetyn ehdon on toinen osapuoli laatinut yksinään, puoltaa selvästikin sovittelua.

Ehtoja on myös voitava sovitella, jotta estettäisiin ehdon käyttäminen syrjinnän tai oikeuden väärinkäytön mahdollistamiseksi. Sovittelun on siten oltava mahdollista sillä perusteella, että osapuoli ottaa tietyssä sopimussuhteessa käyttöön ehdon, jota hän ei käytä muissa vastaavissa sopimuksissa eikä poikkeamiselle ole hyväksyttävää perustetta. Myös sellaista ehtoa on voitava sovitella, jota käytetään järjestelmälliseen, kohtuuttomaan syrjintään sukupuolen, iän, rodun, kansallisuuden, uskonnon, järjestöön kuulumisen tai muun perusteella.

Yleisellä säännöksellä ei voida sanoa, milloin on kysymys oikeuden väärinkäytöstä. Esimerkkeinä voidaan mainita sopimuksen irtisanominen kostotarkoituksessa tai maksuvaatimuksen esittäminen kun se on perusteetonta.

5. Esityksen taloudelliset ja organisatoriset vaikutukset

Esityksellä ei ole välittömiä taloudellisia vaikutuksia julkiseen talouteen eikä kotitalouksiin tai elinkeinotoimintaan. Esityksellä ei ole myöskään organisatorisia vaikutuksia.

YKSITYISKOHTAISET PERUSTELUT

1. Lakiehdotusten perustelut

1.1. Laki varallisuus oikeudellisista oikeustoimista

36 §. Sopimusten yleisen kohtuullistamisen perussäännös on sijoitettu oikeustoimilain 36 §:ään. Nykyisen 36 §:n mukaan on mahdollista sovitella ainoastaan kohtuutonta sopimussakkoa.

Ehdotetussa 36 §:ssä on kolme momenttia. Varsinainen yleinen kohtuullistamissäännös on sijoitettu pykälän 1 momenttiin. Sen mukaan oikeustoimen ehtoa voidaan joko sovitella tai jättää se huomioon ottamatta, jos ehto on koh-

tuuton tai sen soveltaminen johtaisi kohtuuttomuuteen. Säännöksen 2 momentin mukaan sopimusta voidaan sovitella muiltakin osin tai se voidaan määrätä raukeamaan, jos ehdon sovittelemalla johtaisi kohtuuttomuuteen. Pykälän 3 momentissa todettaisiin nimenomaisesti, että myös vastikkeen määrää koskevaa sopimusehtoa voidaan sovitella.

Kohtuullistamisvaatimusta ei välttämättä tarvitse esittää nimenomaisesti, vaan riittää, jos se ilmenee muuten osapuolen oikeudenkäynnissä esittämistä vaatimuksista. Niinpä esimerkiksi osapuolen vaatiessa sopimuksen julistamista pätemättömäksi hänen voidaan katsoa yleensä vaativan sopimuksen kohtuullistamista siltä varalta,

että pätemättömyysvaatimus hylätään. Samoin kohtuullistamisvaatimuksen voidaan katsoa sisältyvän vaatimukseen tietyn ehdon syrjäyttämistä muun seikan — kuten pakottavan lain säännöksen — nojalla.

Useiden nykyisten sovittelusäännösten mukaan ehtoa voidaan sovitella vain, jos se on hyvän tavan tai hyvän liiketavan taikka lainsäännöksen vastainen. Tällaista vaatimusta säännösehdoitukseen ei ole otettu. Kuten yleisperusteissa esitettiin saattaa esiintyä tapauksia, jolloin esimerkiksi tahdonvaltaisen säännöksen mukaista ehtoa on pidettävä kohtuuttomana. Sopimuksen muut ehdot voivat nimittäin olla sellaisia, että tahdonvaltaista säännöstä annettaessa ei niitä ole lainkaan pidetty silmällä. Kohtuuttomuus syntyy kun ehto otetaan sellaisenaan sopimukseen, jollaisessa sitä ei ole ajateltu käytettävän. Sama pätee myös hyvän tavan ja hyvän liiketavan mukaiseen ehtoon.

Oikeustoimilain 36 §:n kohtuullistamisäännöstä sovelletaan kaikkiin varallisuus oikeudellisiin sopimuksiin ja muihin oikeustoimiin, myös vastikkeettomiin, jos muuta ei ole säädetty. Sitä joudutaan siten soveltamaan mitä erilaisimmissa tilanteissa. Säännös onkin kirjoitettu sellaiseen muotoon, että se antaa tuomioistuimille riittävät mahdollisuudet kiinnittää ratkaisuihinsa huomiota kunkin oikeustoimityypin erityispiirteisiin ja myös yksityisen sopimuksen kaikkiin puoliin.

Säännösehdoituksen 1 momentin mukaan kohtuuttomuutta arvosteltaessa on otettava huomioon sopimuksen koko sisältö, osapuolten asema, oikeustointa tehtäessä ja sen jälkeen vallinneet olosuhteet sekä muut seikat. Lyhyesti sanottuna säännöksen mukaan on otettava huomioon kaikki asiaan vaikuttavat tekijät.

Ehdotuksessa ei ole millään tavoin määrätty aikaa, jonka kuluessa kohtuullistamisvaatimus on esitettävä. Tässä suhteessa ehdotus merkitsee muutosta oikeustoimilain nykyiseen 36 §:ään, jonka mukaan oikeus vaatia kohtuullistamista on menetetty, jos sopimussakko on suoritettu ehdoitta. Vastaavaa säännöstä ei ole syytä ottaa yleiseen sovittelusäännökseen. On esimerkiksi mahdollista, että se riippuvuussuhde, jonka vuoksi osapuoli on joutunut hyväksymään kohtuuttoman sopimuksen, jatkuu edelleen silloin kun sopimuspuoli täyttää oman osansa sopimuksesta. Se seikka, milloin kohtuullistamisvaatimus esitetään, ei tietenkään ole merkityksellinen. On kuitenkin tarkoituksenmukaisinta jät-

tää tämän seikan arviointi tuomioistuimille. Myöskään pätemättömyysperusteisiin vetoamiselle ei 28 §:n 2 momentissa säädettyä törkeää pakkoa lukuunottamatta ole oikeustoimilain 3 luvussa säädetty määräaikoja.

Kohtuullistaminen ei ole myöskään sillä perusteella poissuljettu, että osapuolen olisi oikeustoimeen ryhdyttäessä tullut havaita tai että se jopa oli havainnut vastapuolen esittämän ehdon kohtuuttomuuden. Sellainen tietoisuus voi kuitenkin olla joskus sovittelua vastaan puhuva seikka. Säännöksen 36 §:n 1 momenttia on nimittäin sovellettava siten, ettei osapuolelle sopimusta tehtäessä asetettavaa huolellisuusvaatimusta lievennetä.

Kohtuuttomuuden oikeusseuraamuksena mainitaan 1 momentissa ehdon sovittelu tai sen jättäminen kokonaan huomioonottamassa. Tätä säännöstä täydennetään 2 momentissa tekemällä mahdolliseksi muunkin kuin kohtuuttomuuden varsinaisesti aiheuttavan ehdon sovittelu ja sopimuksen jättäminen ääritapauksissa kokonaan tehottomaksi. Vaikka ehdotetussa 36 §:ssä puhutaankin oikeustoimen ehdon kohtuullistamisesta, mitä sanontaa yleensäkin oikeustoimen kohtuullistamisesta puhuttaessa käytetään, niin tavoitteena on oikeustoimen koko sisällön saaminen sellaiseksi, että osapuolien oikeudet ja velvollisuudet ovat keskenään riittävän tasapainoisessa suhteessa. Oikeustoimen ehtojen muuttaminen tai jättäminen kokonaan huomioonottamatta on keino tähän pääsemiseksi. Säännösehdoituksen 1 momentissa sanotaankin tämän vuoksi nimenomaan, että kohtuuttomuutta arvosteltaessa on otettava huomioon oikeustoimen koko sisältö.

Oikeusseuraamusten osalta säännösehdoitus vastaa kuluttajansuojalain 4 luvun 1 §:ää, jossa myös ääritapauksena mainitaan sopimuksen jättäminen kokonaan raukeamaan (2 mom.). On kuitenkin syytä korostaa, että sopimuksen raukeamista on pidettävä poikkeuksellisenä tapahtumana. Tavoitteena on aina oltava sopimuksen kohtuullistaminen ja sen pitäminen voimassa. Kohtuullistamista vaativalle osapuolelle saattaa olla erittäin tärkeää, että sopimus säilyy voimassa ja että hän saa käyttöönsä esimerkiksi sopimuksessa tarkoitettun hänelle välttämättömän työvälineen.

Ehdotuksen mukaan on mahdollista sovitella kaikkia ehtoja. Vastikkeen (hinnan) sovittelu on mainittu erikseen 3 momentissa. Tällä ta-

voin on haluttu poistaa kaikki epäselvyys siitä, voidaanko yleisen sovittelusäännöksen nojalla sovitella myös hintaa.

37 §. Nykyisessä oikeustoimilain 37 §:ssä on 2 momenttia. Pykälän 1 momentin mukaan sellaista ehtoa, jossa sopimuspuoli on siltä varalta, että sopimus tulisi puretuksi siitä syystä, että hän on jättänyt sopimuksen täyttämättä, sitoutunut sopimuksen purkautumisesta huolimatta suorittamaan sen, mihin hän on sitoutunut tai sallimaan toisen pitää jo suoritettua määrän, saadaan sovitella samoin kuin sopimussakkoa koskevaa ehtoa. Tämä säännös on tarpeettomana jätetty kokonaan pois lakiehdotuksesta. Tällaista ehtoa soviteltaisiin siis yleisen edelliseen pykälään sijoitettavaksi ehdotetun kohtuullistamissäännöksen mukaan.

Sen sijaan 37 §:n 2 momentissa oleva säännös siitä, että ehto, jonka mukaan velan tai muun sitoumuksen vakuudeksi annettu pantti tai muu vakuus on menetetty, ellei velvoitusta oikein täytetä (*lex commissoria*), on tehoton, ehdotetaan säilytettäväksi edelleen. Se muodostaisi 37 §:n, jota enää ei tarvitsisi jakaa momentteihin. Tällaista ehtoa ei tule lainkaan sallia jo siitä syystä, että menetyksen määrä riippuu siitä sattumanvaraisesta seikasta, kuinka paljon osapuoli on ehtinyt velvollisuuksistaan suorittaa ennen sopimuksen purkautumista.

38 §. Kilpailunrajoitus sopimusten kohtuullistamisesta säädetään oikeustoimilain 38 §:ssä. Tämä säännös ehdotetaan edelleen säilytettäväksi jonkin verran uudelleen muotoiltuna. Säännöksellä on yhtymäkohtia työoikeudelliseen lainsäädäntöön. Työsopimuslain (320/70) 16 §:n 4 momentin mukaan sellaisen sopimuksen pätevydestä, jossa työntekijä on sitoutunut kilpailun estämiseksi olemaan tekemättä työsuhteen päätyttyä työsopimusta jonkun kanssa, joka harjoittaa tiettyä toimintaa, säädetään oikeustoimilaissa.

Ehdotus on kirjoitettu jonkin verran nykyistä säännöstä yleisluontoisemmin ja se antaa tuomioistuimille entistä laajemmat valtuudet ottaa ratkaisuihinsa huomioon kaikki asiaan vaikuttavat seikat. Itse asiassa säännös vastaa sisällöltään ehdotettua yleissäännöstä (36 §). Siten olisi mahdollista oikeastaan kumota koko oikeustoimilain 38 §. Kilpailun rajoittamiseksi tehdyt sopimukset ovat kuitenkin siinä määrin yhteiskunnallisesti tärkeitä, että niiden sovittelusta on syytä edelleen säätää erityissäännöksessä, eikä kumota nykyistä säännöstä.

1.2. Muut lait

Lainsäädännössä nykyisin olevista kohtuullistamissäännöksistä useat ehdotetaan muutettaviksi viittaussäännöksiksi oikeustoimilain 36 §:ään. Tällainen muutos ehdotetaan tehtäväksi velkakirjalain 8 §:ään, osamaksukaupasta annetun lain 7 §:ään, vakuutus sopimuslain 34 §:ään, tekijänoikeudesta kirjallisiin ja taiteellisiin teoksiin annetun lain 29 §:ään, oikeudesta työntekijän tekemiin keksintöihin annetun lain 9 §:ään sekä kauppaedustajista annetun lain 4 §:ään.

Näiden lakien kohtuullistamissäännökset voitaisiin myös kumota, mutta huomioon ottaen näiden lakien erityinen käyttäjäkunta niissä on haluttu pysyttää maininta sovittelumahdollisuudesta. Ratkaisu ei kuitenkaan merkitse, että sopimusehtoa ei voitaisi sovitella, jos jostakin laista vastaisuudessa puuttuu viittaus oikeustoimilain 36 §:ään. Viittaussäännöstä ei liene kukaan yleensä tarpeen sisällyttää säädöksiin, jollei ole kysymys tiettyyn henkilöpiiriin kohdistuvasta laista, jolloin on tärkeää erikseen ilmaista sovittelumahdollisuuden olemassaolo.

Avioliittolain 115 §:n mukaan voidaan muuttaa puolisoitten tekemää sopimusta, joka koskee perheen elatusta tai toisen puolison elatusta tai oikeutta käyttää toiselle puolisolalle kuuluvaa irtainta omaisuutta taikka vahingonkorvausta tai ositusta, jos sopimus on ilmeisesti kohtuuton. Samoin voidaan lapsen elatuksesta annetun lain 11 §:n 3 momentin mukaan muuttaa lapsen elatuksesta tehtyä sopimusta, jos sen harkitaan olevan ilmeisesti kohtuuton. Näistä säännöksistä ehdotetaan nyt poistettavaksi sana "ilmeisesti", koska ei ole pidetty perusteltuna, että edellä mainittujen sopimusten kohtuullistamista koskevat säännökset poikkeavat yleisestä kohtuullistamissäännöksestä.

Muutos merkitsee sitä, että harkittaessa avioliittolain 115 §:ssä ja lapsen elatuksesta annetun lain 11 §:n 3 momentissa tarkoitettujen sopimusten muuttamista sopimuksen kohtuuttomuuden vuoksi, sovelletaan samaa vaatimustasoa kuin ehdotettua oikeustoimilain 36 §:n kohtuullistamissäännöstä sovellettaessa. Säännösten muuttaminen on perusteltua myös sen vuoksi, että lapsen elatuksesta annetun lain 11 §:n 1 momentissa säädettyä elatusavun muuttamisen edellytyksiä olosuhteissa tapahtuneiden olennaisten muutosten johdosta on lievennetty 27 päivänä marraskuuta 1981 an-

netulla lailla lapsen elatuksesta annetun lain 11 §:n muuttamisesta (793/81), joka tulee voimaan vuoden 1982 alusta.

2. Voimaantulo

Lait on tarkoitus saattaa voimaan heti, kun Eduskunta on ne hyväksynyt.

Ehdotettu yleinen kohtuullistamissäännös antaa mahdollisuuden sovittella oikeustoimen ehtoa, joka on kohtuuton tai jonka soveltaminen johtaa kohtuuttomuuteen. Sovittelumahdollisuus ehdotetaan ulotettavaksi oikeustoiimiin, jotka on tehty ennen lain voimaantuloa. Tällaisia oikeustoimia voidaan jo nykyisinkin sovittella useiden erityissäännösten ja yleisten oikeusperiaatteiden nojalla, ainakin jos ehto on ilmeisen kohtuuton. Vaikka sovittelumahdollisuutta ehdotetaan laajennettavaksi, tarkoituksena on vain kohtuuttomuuksien ehkäiseminen. Kohtuutto-

mia ehtoja ei ole aihetta sallia niissäkään oikeustoimissa, jotka on tehty ennen lain voimaantuloa.

3. Säättämisjärjestys

Eduskunnan perustuslakivaliokunta on jo aikaisemmin antamissaan lausunnoissa katsonut, että säännös, jolla mahdollistetaan kohtuuttomien ehtojen sovittelu, ei edellytä perustuslain säättämisjärjestystä, koska kyseisenlaiset ehdot eivät nauti perustuslainsuojaa (perustuslakivaliokunnan lausunto 6.11.1973 n:o 10, hall.es. n:o 55/1973 vp.). Tämä lakiesitys on hallituksen käsityksen mukaan siten käsiteltävä tavallisessa lainsäätämisjärjestyksessä.

Edellä esitetyn perusteella annetaan Eduskunnan hyväksyttäväksi seuraavat lakiehdotukset:

1.

Laki

varallisuus oikeudellisista oikeustoimista annetun lain muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti muutetaan varallisuus oikeudellisista oikeustoimista 13 päivänä kesäkuuta 1929 annetun lain (228/29) 3 luvun otsikko sekä 36—38 § näin kuuluviksi:

3 luku

Oikeustointen pätemättömyys ja sovittelu

36 §

Jos oikeustoimen ehto on kohtuuton tai sen soveltaminen johtaisi kohtuuttomuuteen, ehtoa voidaan joko sovittella tai jättää se huomioon ottamatta. Kohtuuttomuutta arvosteltaessa on otettava huomioon oikeustoimen koko sisältö, osapuolten asema, oikeustointa tehtäessä ja sen jälkeen vallineet olosuhteet sekä muut seikat.

Jos 1 momentissa tarkoitettu ehto on sellainen, että sopimuksen jääminen voimaan muilta osin muuttumattomana ei ole ehdon sovitte-
lun vuoksi kohtuullista, sopimusta voidaan sovitella muiltakin osin tai se voidaan määrätä raukeamaan.

Oikeustoimen ehtona pidetään myös vastikkeen määrää koskevaa sitoumusta.

37 §

Ehto, jonka mukaan sitoumuksen vakuudeksi annettu pantti tai muu vakuus on menetetty, jos sitoumusta ei täytetä, on tehoton.

38 §

Sopimus, jolla joku kilpailun estämiseksi tai rajoittamiseksi on sitoutunut olemaan harjoittamatta tiettyä tai tietynlaista toimintaa tai olemaan tekemättä työsopimusta jonkun kanssa, joka harjoittaa sellaista toimintaa, ei sido sitoumuksen antajaa siltä osin kuin se kohtuuttomasti rajoittaa hänen toimintavapauttaan.

Tämä laki tulee voimaan päivänä kuuta 198 . Sitä sovelletaan myös ennen lain voimaantuloa tehtyihin oikeustoiimiin.

2.

Laki**velkakirjalain 8 §:n muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti muutetaan 31 päivänä heinäkuuta 1947 annetun velkakirjalain (622/47) 8 § näin kuuluvaksi:

8 §

Velkakirjan kohtuuttoman ehdon sovittelusta on voimassa, mitä varallisuus oikeudellisista oikeustoimista annetussa laissa on säädetty.

Tämä laki tulee voimaan päivänä kuuta 198 . Sitä sovelletaan myös ennen lain voimaantuloa annettuihin velkakirjoihin.

3.

Laki**osamaksukaupasta annetun lain 7 §:n muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti muutetaan osamaksukaupasta 18 päivänä helmikuuta 1966 annetun lain (91/66) 7 §:n 1 momentti näin kuuluvaksi:

7 §

Osamaksukauppaan liittyvän kohtuuttoman ehdon sovittelusta on voimassa, mitä varallisuus oikeudellisista oikeustoimista annetussa laissa (288/29) on säädetty.

Tämä laki tulee voimaan päivänä kuuta 198 . Sitä sovelletaan myös ennen lain voimaantuloa tehtyihin osamaksukauppoihin.

4.

Laki**vakuutusopimuslain 34 §:n muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti muutetaan 12 päivänä toukokuuta 1933 annetun vakuutusopimuslain (132/33) 34 § näin kuuluvaksi:

34 §

Vakuutusopimuksessa olevan kohtuuttoman ehdon sovittelusta on voimassa, mitä varallisuus oikeudellisista oikeustoimista annetussa laissa on säädetty.

Tämä laki tulee voimaan päivänä kuuta 198 . Sitä sovelletaan myös ennen lain voimaantuloa tehtyihin vakuutusopimuksiin.

5.

Laki

tekijänoikeudesta kirjallisiin ja taiteellisiin teoksiin annetun lain 29 §:n muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti muutetaan tekijänoikeudesta kirjallisiin ja taiteellisiin teoksiin 8 päivänä heinäkuuta 1961 annetun lain (404/61) 29 § näin kuuluvaksi:

29 §

Tekijänoikeuden luovutuksesta tehdyn sopimuksen kohtuuttoman ehdon sovittelusta on voimassa, mitä varallisuus oikeudellisista oikeustoimista annetussa laissa (228/29) on säädetty.

Tämä laki tulee voimaan päivänä kuuta 198 . Sitä sovelletaan myös ennen lain voimaantuloa tekijänoikeuden luovutuksesta tehtyihin sopimuksiin.

6.

Laki

oikeudesta työntekijän tekemiin keksintöihin annetun lain 9 §:n muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti muutetaan oikeudesta työntekijän tekemiin keksintöihin 29 päivänä joulukuuta 1967 annetun lain (656/67) 9 §:n 2 momentti näin kuuluvaksi:

9 §

Työntekijän tekemään keksintöön perustuvasta oikeudesta tehdyn sopimuksen kohtuuttoman ehdon sovittelusta on voimassa, mitä varallisuus oikeudellisista oikeustoimista annetussa laissa (228/29) on säädetty.

Tämä laki tulee voimaan päivänä kuuta 198 . Sitä sovelletaan myös ennen lain voimaantuloa työntekijän tekemään keksintöön perustuvasta oikeudesta tehtyihin sopimuksiin.

7.

Laki

kauppaedustajista annetun lain 4 §:n muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti muutetaan kauppaedustajista 30 päivänä toukokuuta 1975 annetun lain (389/75) 4 § näin kuuluvaksi:

4 §

Edustussopimuksen kohtuuttoman ehdon sovittelusta on voimassa, mitä varallisuus oikeudellisista oikeustoimista annetussa laissa (228/29) on säädetty.

Tämä laki tulee voimaan päivänä kuuta 198 . Sitä sovelletaan myös ennen lain voimaantuloa tehtyihin edustussopimuksiin.

8.

Laki

avioliittolain 115 §:n muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti muutetaan 13 päivänä kesäkuuta 1929 annetun avioliittolain (234/29) 115 §, sellaisena kuin se on osittain muutettuna 5 päivänä syyskuuta 1975 annetussa laissa (705/75), näin kuuluvaksi:

115 §

Sopimusta, jonka puoliset ovat tehneet perheen tai toisen puolison elatuksesta taikka puolison oikeudesta käyttää toiselle puolisolle kuuluvaa irtainta omaisuutta, voi oikeus puolison vaatimuksesta muuttaa, jos se havaitaan kohtuuttomaksi tai olennaisesti muuttuneet olosuhteet antavat siihen aihetta.

Sama olkoon laki, jos vahingonkorvauksesta tai osituksesta avioliiton purkamisen varalta tehty sopimus on kohtuuton.

Tämä laki tulee voimaan päivänä kuuta 1981. Sitä sovelletaan myös ennen lain voimaantuloa tehtyihin sopimuksiin.

9.

Laki

lapsen elatuksesta annetun lain 11 §:n muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti muutetaan lapsen elatuksesta 5 päivänä syyskuuta 1975 annetun lain (704/75) 11 §:n 3 momentti näin kuuluvaksi:

11 §

Mitä edellä 1 momentissa on säädetty, sovelletaan vastaavasti, jos elatusapua koskevan sopimuksen harkitaan olevan kohtuuton.

Tämä laki tulee voimaan päivänä kuuta 1981. Sitä sovelletaan myös ennen lain voimaantuloa tehtyihin sopimuksiin.

Helsingissä 11 päivänä joulukuuta 1981

Tasavallan Presidentin estyneenä ollessa

Pääministeri

MAUNO KOIVISTO

Oikeusministeri *Christoffer Taxell*

1.

Laki

varallisuus oikeudellisista oikeustoimista annetun lain muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti muutetaan varallisuus oikeudellisista oikeustoimista 13 päivänä kesäkuuta 1929 annetun lain (228/29) 3 luvun otsikko sekä 36—38 § näin kuuluviksi:

Voimassa oleva laki

3 luku.

Oikeustointen pätemättömyys.

36 §.

Rahassa tai muussa määrätty sopimussakko, jonka joku on sitoutunut suorittamaan siinä tapauksessa, että hän ei täyttäisi jotakin hänelle kuuluvaa velvoitusta tahi että hän muuten tekisi tai jättäisi tekemättä jotakin, voidaan alentaa kohtuuden mukaan, jos sen vaatiminen, mitä on luvattu, on ilmeisesti kohtuutonta. Tätä harkittaessa ei ole otettava huomioon vain sitä vahinkoa, jonka sitoumuksen mukaan oikeutettu mahdollisesti on kärsinyt, vaan myös se etuus, joka hänellä muuten ehkä on ollut toimen tekemisestä tai tekemättä jättämisestä, niin myös muut asiassa esiintulleet seikat. Jos maksettavaksi joutunut sopimussakko on ehdotta suoritettu, älköön sillä, joka on sitoutunut sakon suorittamaan, olko sen perusteella, mitä edellä on säädetty, oikeutta vaatia mitään takaisin.

37 §.

Jos joku on sen varalta, että hänen tekemänsä sopimus tulisi puretuksi siitä syystä, että hän on jättänyt sopimuksen täyttämättä, sitoutunut sopimuksen purkautumisesta huolimatta suorittamaan sen, mihin hän on sitoutunut, tai sallimaan, että toinen saa pitää sen, mikä oli suoritettu, on 36 §:ssä sopimussakosta olevia säännöksiä vastaavasti sovellettava.

Jos velaksiannossa tai muuten on tehty välipuhe, että velvoituksen täyttämisestä annettu pantti tai muu vakuus on menetetty, ellei velvoitusta oikein täytetä, olkoon sellainen välipuhe tehoton.

Ehdotus

3 luku

Oikeustointen pätemättömyys ja sovittelu

36 §

Jos oikeustoimen ehto on kohtuuton tai sen soveltaminen johtaisi kohtuuttomuuteen, ehtoa voidaan joko sovitella tai jättää se huomioon ottamatta. Kohtuuttomuutta arvosteltaessa on otettava huomioon oikeustoimen koko sisältö, osapuolten asema, oikeustointa tehtäessä ja sen jälkeen vallinneet olosuhteet sekä muut seikat.

Jos 1 momentissa tarkoitettu ehto on sellainen, että sopimuksen jääminen voimaan muilta osin muuttumattomana ei ole ehdon sovittelun vuoksi kohtuullista, sopimusta voidaan sovitella muiltakin osin tai se voidaan määrätä raukeamaan.

Oikeustoimen ehtona pidetään myös vastikkeiden määrää koskevaa sitoumusta.

37 §

Ehto, jonka mukaan sitoumuksen vakuudeksi annettu pantti tai muu vakuus on menetetty, jos sitoumusta ei täytetä, on tehoton.

*Voimassa oleva laki**Ehdotus*

38 §.

Jos joku kilpailun estämiseksi on sitoutunut olemaan harjoittamatta määrätynlaista kauppaa tai muuta toimintaa tahi tekemättä työsopimusta jonkun kanssa, joka harjoittaa sellaista toimintaa, älköön sitoumus häntä sitoko, mikäli se aikaan ja paikkaan nähden tai muuten on ankarampi, kuin kilpailun ehkäisemiseksi on tarpeen, taikka suhteettomasti rajoittaa hänen vapauttaan ansion saantiin; viimeksimainittua seikkaa arvosteltaessa on otettava huomioon myös se etuus, mikä sitoumuksen mukaan oikeutetulla on sen täyttämisestä.

38 §

Sopimus, jolla joku kilpailun estämiseksi tai rajoittamiseksi on sitoutunut olemaan harjoittamatta tiettyä tai tietyntaista toimintaa tai olemaan tekemättä työsopimusta jonkun kanssa, joka harjoittaa sellaista toimintaa, ei sido sitoumuksen antajaa siltä osin kuin se kohtuuttomasti rajoittaa hänen toimintavapauttaan.

Tämä laki tulee voimaan päivänä kuuta 198 . Sitä sovelletaan myös ennen lain voimaantuloa tehtyihin oikeustoimiin.

2.

Laki

velkakirjalain 8 §:n muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti muutetaan 31 päivänä heinäkuuta 1947 annetun velkakirjalain (622/47) 8 § näin kuuluvaksi:

*Voimassa oleva laki**Ehdotus*

8 §.

Jos velkakirjan jonkin ehdon soveltaminen ilmeisesti olisi hyvän liiketavan vastaista tai muutoin kohtuutonta, voidaan ehtoa sovitella tai jättää se huomioon ottamatta.

8 §

Velkakirjan kohtuuttoman ehdon sovittelusta on voimassa, mitä varallisuus oikeudellista oikeustoimista annetussa laissa on säädetty.

Tämä laki tulee voimaan päivänä kuuta 198 . Sitä sovelletaan myös ennen lain voimaantuloa annettuun velkakirjoihin.

3.

Laki

osamaksukaupasta annetun lain 7 §:n muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti muutetaan osamaksukaupasta 18 päivänä helmikuuta 1966 annetun lain (91/66) 7 §:n 1 momentti näin kuuluvaksi:

*Voimassa oleva laki**Ehdotus*

7 §.

Milloin jonkin osamaksukauppaan liittyvän ehdon soveltaminen ilmeisesti olisi hyvän liiketavan vastaista tai muutoin kohtuutonta, voidaan ehtoa sovitella tai jättää se huomioon ottamatta.

7 §.

Osamaksukauppaan liittyvän kohtuuttoman ehdon sovitellusta on voimassa, mitä varallisuus oikeudellisista oikeustoimista annetussa laissa (228/29) on säädetty.

Tämä laki tulee voimaan päivänä kuuta 198 . Sitä sovelletaan myös ennen lain voimaantuloa tehtyihin osamaksukappoihin.

4.

Laki

vakuutusopimuslain 34 §:n muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti muutetaan 12 päivänä toukokuuta 1933 annetun vakuutusopimuslain (132/33) 34 § näin kuuluvaksi:

*Voimassa oleva laki**Ehdotus*

34 §.

Jos vakuutusopimuksessa oleva, tästä laista poikkeava ehto johtaisi ilmeiseen kohtuuttomuuteen, voidaan sitä asianhaarojen ja hyvän vakuutustavan mukaan sovitella tai jättää ehto huomioon ottamatta.

34 §

Vakuutusopimuksessa olevan kohtuuttoman ehdon sovitellusta on voimassa, mitä varallisuus oikeudellisista oikeustoimista annetussa laissa on säädetty.

Tämä laki tulee voimaan päivänä kuuta 198 . Sitä sovelletaan myös ennen lain voimaantuloa tehtyihin vakuutusopimuksiin.

5.

Laki

tekijänoikeudesta kirjallisiin ja taiteellisiin teoksiin annetun lain 29 §:n muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti muutetaan tekijänoikeudesta kirjallisiin ja taiteellisiin teoksiin 8 päivänä heinäkuuta 1961 annetun lain (404/61) 29 § näin kuuluvaksi:

Voimassa oleva laki

29 §.

Milloin tekijänoikeuden luovutuksesta tehdyn sopimuksen jonkin ehdon soveltaminen ilmeisesti olisi tekijänoikeuden alalla vallitsevan hyvän tavan vastaista tai muutoin kohtuutonta, voidaan ehtoa sovitella tai jättää se huomioon ottamatta.

Ehdotus

29 §

*Tekijänoikeuden luovutuksesta tehdyn sopimuksen kohtuuttoman ehdon sovitte-
lusta on voimassa, mitä varallisuus-
oikeudellisista oikeustoimista
annetussa laissa (228/29) on säädetty.*

*Tämä laki tulee voimaan päivänä
kuuta 198 . Sitä sovelletaan myös
ennen lain voimaantuloa tekijänoikeuden
luovutuksesta tehtyihin sopimuksiin.*

6.

Laki

oikeudesta työntekijän tekemiin keksintöihin annetun lain 9 §:n muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti muutetaan oikeudesta työntekijän tekemiin keksintöihin 29 päivänä joulukuuta 1967 annetun lain (656/67) 9 §:n 2 momentti näin kuuluvaksi:

Voimassa oleva laki

9 §

Jos työntekijän tekemään keksintöön perustuvasta oikeudesta tehdyn sopimuksen ehdon soveltaminen ilmeisesti on hyvän tavan vastaista tai muutoin kohtuutonta, voidaan myös sellaista ehtoa sovitella tai jättää se huomioon ottamatta.

Ehdotus

*Työntekijän tekemään keksintöön perustuvasta oikeudesta tehdyn sopimuksen kohtuuttoman ehdon sovitte-
lusta on voimassa, mitä
varallisuus-
oikeudellisista oikeustoimista
annetussa laissa (228/29) on säädetty.*

*Tämä laki tulee voimaan päivänä
kuuta 198 . Sitä sovelletaan myös
ennen lain voimaantuloa työntekijän
tekemään keksintöön perustuvasta
oikeudesta tehtyihin sopimuksiin.*

7.

Laki**kauppaedustajista annetun lain 4 §:n muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti muutetaan kauppaedustajista 30 päivänä toukokuuta 1975 annetun lain (389/75) 4 § näin kuuluvaksi:

Voimassa oleva laki

4 §.

Jos edustusopimuksen jonkin ehdon soveltaminen ilmeisesti olisi hyvän liiketavan vastaista tai muutoin kohtuutonta, ehtoa voidaan sovitella tai jättää se huomioon ottamatta.

Ehdotus

4 §

Edustusopimuksen kohtuuttoman ehdon sovitellusta on voimassa, mitä varallisuusoikeudellisista oikeustoimista annetussa laissa (228/29) on säädetty.

Tämä laki tulee voimaan päivänä kuuta 198 . Sitä sovelletaan myös ennen lain voimaantuloa tehtyihin edustusopimuksiin.

8.

Laki**avioliittolain 115 §:n muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti muutetaan 13 päivänä kesäkuuta 1929 annetun avioliittolain (234/29) 115 §, sellaisena kuin se on osittain muutettuna 5 päivänä syyskuuta 1975 annetussa laissa (705/75), näin kuuluvaksi:

Voimassa oleva laki

115 §.

Sopimusta, jonka puoliset ovat tehneet perheen tai toisen puolison elatuksesta taikka puolison oikeudesta käyttää toiselle puolisolle kuuluvaa irtainta omaisuutta, voi oikeus puolison vaatimuksesta muuttaa, jos se havaitaan *ilmeisesti* kohtuuttomaksi tai olennaisesti muuttuneet olosuhteet antavat siihen aihetta.

Sama olkoon laki, jos vahingonkorvauksesta tai osituksesta avioliiton purkamisen varalta tehty sopimus on *ilmeisesti* kohtuuton.

Ehdotus

115 §

Sopimusta, jonka puoliset ovat tehneet perheen tai toisen puolison elatuksesta taikka puolison oikeudesta käyttää toiselle puolisolle kuuluvaa irtainta omaisuutta, voi oikeus puolison vaatimuksesta muuttaa, jos se havaitaan kohtuuttomaksi tai olennaisesti muuttuneet olosuhteet antavat siihen aihetta.

Sama olkoon laki, jos vahingonkorvauksesta tai osituksesta avioliiton purkamisen varalta tehty sopimus on kohtuuton.

Tämä laki tulee voimaan päivänä kuuta 198 . Sitä sovelletaan myös ennen lain voimaantuloa tehtyihin sopimuksiin.

9.

Laki

lapsen elatuksesta annetun lain 11 §:n muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti muutetaan lapsen elatuksesta 5 päivänä syyskuuta 1975 annetun lain (704/75) 11 §:n 3 momentti näin kuuluvaksi:

Voimassa oleva laki

Ehdotus

11 §

Vahvistetun elatusavun määrää ja sen suorittamistapaa voidaan muuttaa sopimuksella tai tuomiolla, mikäli niissä olosuhteissa, jotka 1—3 §:n mukaan on otettava huomioon elatusapua vahvistettaessa, on tapahtunut niin olennaisia muutoksia, että elatusavun muuttamista on sekä lapsen että elatusapua suorittavan vanhemman olot huomioon ottaen pidettävä kohtuullisena. Elatusavun muuttamista harkittaessa on vahvistetun elatusavun määrä otettava huomioon sellaisena kuin se on eräiden elatusapujen sitomisesta elinkustannuksiin annetun lain (660/66) mukaan.

Mitä edellä 1 momentissa on säädetty, sovelletaan vastavaasti, jos elatusapua koskevan sopimuksen harkitaan olevan *ilmeisesti* kohtuuton.

Mitä edellä 1 momentissa on säädetty, sovelletaan vastaavasti, jos elatusapua koskevan sopimuksen harkitaan olevan kohtuuton.

Tämä laki tulee voimaan päivänä
kuuta 198 . Sitä sovelletaan myös ennen lain
voimaantuloa tehtyihin sopimuksiin.